

röda rummet.

2-3
2023

I BÖRJAN
FANNS
ORDET

OCCUPY
WALL STREET

MARXISTISK
FOLKRÄTTSKRITIK

Tro rätt tro fel

Stefan Arvidsson tror sig veta

SPRÅKETS
GÅTA *Finns
det i
DNA?*

KRISERNAS
TID *Ståle
Holgersens
analyser
under luppen*

PÅ VÄG
MED HARRY
MARTINSON

ROJAVA-
KOMMITTÉERNA

— FRÅN KLÄDINSAMLING
TILL VÄRLDSPOLITIK

Tro rätt tro fel #199/ #200



Kära läsare

Under Olof Palmes tid var solidaritetsarbetet med de kämpande folken i Vietnam och Nicaragua något som till och med bejakades från högsta ort. Vilken kontrast är inte det mot dagens Sverige där det politiska etablissemanget idogt agerar för att vara den turkiska despoten Erdogan till lags, i hopp om att dörren till Nato till slut ska öppnas. Hur kurder och andra oppositionella i Turkiet fångas eller hur grannländer bombas talas det nu tyst om. Tumskrubarna mot solidariteten med det kurdiska folket dras åt. Rojavakommittéernas bokförlag fick mer eller mindre över en natt sitt konto hos SEB nedstängt.

Rojavakommittéerna har med sina modiga, spektakulära aktioner fått Erdogan att rasa av ilska och Kristersson och Billström att gnissla tänder. Vi har i detta nummer förmånen att få publicera en artikel där Rojavakommittéerna själva berättar om sitt praktiska solidaritetsarbete – *Rojavakommittéerna: från klädinsamling till världspolitik.*

I boken "Krisernas tid" resonerar författaren Ståle Holgersen bland annat om hur ekonomiska- och ekologiska kriser samspekar. Boken famnar över en omfattande terräng och är rik på uppslag. I det här numret låter vi fyra skribenter – Carl Cassegård, Carl Wilén, Vanja Carlsson och Håkan Thörn – ur skilda vinklar kommentera texten. I nästa nummer kommer Ståle Holgersen att respondera på skribenternas inpass – *Symposium om Krisernas tid.*

Det är 2024 femtio år sedan Harry Martinsson tilldelades Nobelpriset i litteratur. Lagom till jubiléet har Johan Svedjedal skrivit den första allomfattande biografien över författaren. Jakob Sandberg har läst den – *På väg med Harry Martinsson.*

Med Svante Pääbos kartläggning av neandertalarnas och denisovamänniskornas arvs massa som avstamp ställer sig Lars-Erik Berg frågan varför just Homo sapiens av de tidiga människoarterna blev den enda överlevaren? – *Svante Pääbos gåta.*

I vår serie om samtida marxistiska tänkare har turen kommit till China Miéville. Hedvig Lärka och Hugo Lundberg bidrar med en introduktion till denna relativt unga engelsmans mångfasetterade idévärld – *Till havs! China Miéville och marxistisk folkrättskritik.*

I boken "Hegemony How-To: A Roadmap for Radicals" analyserar Jonathan Matthew Smucker Occupy Wall Street (OWS), den rörelse som under hösten 2011 väckte stor uppmärksamhet och där han själv bidrog aktivt. Johan Örestig resonerar kring Smuckers tankegångar och social organisering överhuvudtaget – *Occupy Wall Street – en reaktion mot och ett barn av nyliberalism?*

I boken "Röd tro – Socialistisk kultur och livsåskådning under 200 år" undersöker Stefan Arvidsson socialismens framväxt och svindlande historia med religionsvetenskapliga metoder. Martin Kehlmeier bedömer resultatet – *I början fanns ordet.*

Vi önskar er alla en härlig sommar!

>3

I början fanns ordet

>4

Rojavakommittéerna

>6

Språkets gåta

>9

Marxistisk folkrättskritik

>12

Occupy Wall Street

>16

Krisernas tid

>20

Harry Martinsson



röda rummet.

Röda Rummet är Socialistisk Politikens kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 *fjärde internationalen*). Ut kommer med fyra nummer per år. Nummer 89-90 sedan starten 1997 (nummer 199-200 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

Redaktionen: Peter Jervelycke Belfrage, Åsa Hjalms, Evelina Johansson Wilén, Martin Kehlmeier, Patrik Vulkan, Carl Wilén, Martin Fahlgren, Johannes Jensen, Mir Dusin Englund, Anders Karlsson, Ingemar Sandström, Jakob Sandberg, Christina Schmidt, Johan Örestig, Lotte Schack och Mattias Börjesson.

Ansvarig utgivare: Anders Karlsson

Grafisk form: Ulf Östman

Omslagsfoto: Jakob Qvarnström

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg

E-post: rodarummet@hotmail.com

Prenumeration: 150 kronor för fyra nummer

Plusgiro: röda rummet 13 04 07-0

Hemsida: www.rodarummet.org

Tryck: V-Tab, 2023

ISSN: 1403-3844

I BÖRJAN FANNS ORDET

Ingen politisk ideologi överlever bara på idégoods som riktar sig till förnuftet. Det krävs också traditioner, symboler och visioner som talar till hjärtat. Martin Kehlmeier har läst en nyutkommen bok som med **religionsvetenskapens verktyg** beskriver socialismens historia.

Bra böcker är svårare att recensera än dåliga. Det gäller inte minst Stefan Arvidssons senaste bok *Röd Tro*, som stoltserar med den snärtiga undertiteln *Socialistisk kultur och livsåskådning under tvåhundra år*. Arvidsson, till vardags professor i religionshistoria vid Linnéuniversitetet har nämligen bidragit med ett verk som mig veterligen saknar motsvarighet i såväl svensk som internationell utgivning de senaste årtiondena.

Den grundläggande idén är lika enkel som intressant. Arvidsson vill undersöka socialismens framväxt med religionsvetenskapens metoder. Om det låter udda så kan det bero på att socialismen, liksom andra politiska ideologier, främst förknippas med idéer och mer eller mindre förnuftiga resonemang. Vi talar gärna om Marx teorier och de socialistiska idéerna, och kanske glömmet vi då att ingen etablerad politisk ideologi överlever om den inte också utvecklar traditioner, symboler och organisationer som inte bara talar till förnuftet. Även hjärtat måste vinnas, och Arvidsson visar hur detta har gått till.

Därmed har Arvidssons bok förtjänsten att den visar på den rikedom som ryms inom den socialistiska traditionen och att frågan om marknad eller ej, såsom vissa liberaler har fått för sig, knappast är den enda som socialister har tagit ställning till genom historien. Istället kan vi se hur de stora frågorna om sekularism, vetenskapens roll, evolutionens läran, med flera, som alla avhandlas med början i 1800-talet och framåt, har satt sin prägel på socialismen. Boken är ett alldeles förträffligt stycke idéhistoria över det moderna Europa. Berättelsen om socialismens

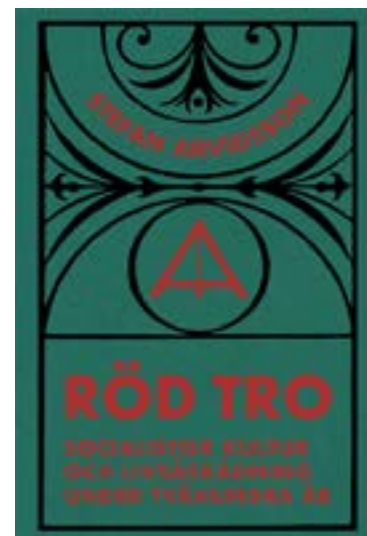
relation till religionen kan sägas ha sin början på 1700-talet i och med Rousseau. Det är i hans *Om Samhällskontraktet* idén om en "Medborgarens religion", "La religion civile", formuleras. Det behöver inte röra sig om religion i den traditionella bemärkelsen, istället kretsar det hela kring en "samkultur", en berättelse som delas av samhällets medlemmar och som gör det möjligt att dela normer, värderingar och mål. För att en sådan samkultur ska bli livskraftig bör den förankras i olika beteenden, symboler och ritualer som stärker känslan av samhörighet. Denna tanke får ett enormt genomslag och ledde inte bara till de så kallade Hébertisterna, Robespierres Förnuftets religion, Cabets utopism och mängder med andra sorters försök att etablera nya former av gemenskaper. Här ligger en av bokens styrkor då Arvidsson lyckas väl med att beskriva de många typerna av socialism, utopiska, kristna såväl som sekulära vars symboler och riter idag är i det närmaste bortglömda. Hur många minns eller har ens hört talas om exempelvis Arbetets Riddare, 1800-talets stora arbetarorganisation, med sitt tunga symbolspråk och något högtidliga tilltal. Eller Étienne Cabets utopiska socialism, den så kallade Ikariska socialismen (efter Cabets tänkta utopi Ikarien)? Kanske ligger de sovjetiska och kinesiska försöken att bygga upp en samkultur med utgångspunkt i den nya människan närmre för flertalet läsare.

Ett långt kapitel ägnas åt den kristna socialismen. En tröttsam kritik av socialismen är att den egentligen skulle vara kristendom i ny, sekulär form, med arbetarklassen som Gud och Marx som dess profet. Arvidsson gör oss alla en tjänst och diskuterar kritiken grundligt men lyfter samtidigt fram de som faktiskt satt likhetstecken mellan Jesus och socialismen. Och det är svårt att undgå att det finns goda möjligheter att dra paralleller mellan framförallt den tidiga kristendomens värden och de som förs fram av många socialister. Men det är kanske inte så konstigt då båda rörelserna motsätter sig den fattiges lott och arbetar för att förbättra

denna. Men som Arvidsson mycket riktigt påpekar är den socialistiska kampen i grunden en inomvärldslig kamp och därmed i grunden ingen religion i den vanliga meningen. Detta har alltså inte hindrat kristna från att delta i den socialistiska rörelsen eller hämta inspiration från Evangelierna. Något som de flesta socialistiska partibildningar historiskt tagit till sig när de låtit medlemskap vara oberoende av eventuell religiös tro.

I det här sammanhanget kan jag dock sakna utförligare resonemang kring andra religioner. Det är naturligtvis inte bara i de delar av världen som dominerats av kristendomen som socialismen har tagit former som kan förstås utifrån det perspektiv som Arvidsson för fram. Men Arvidsson är överlag fokuserad på Europa och USA och då blir det kristendomen som hamnar i centrum. Jag hade inte haft något emot en djupdykning när det gäller islams eller hinduismens roll för arbetarrörelserna i andra delar av världen, inte minst när det gäller de olika former av samkultur som Arvidsson försöker beskriva. Jag kan också sakna framstående teologer som Karl Barth och Paul Tillich. Båda tillhör de tyngsta namnen inom 1900-talets kristna teologi och båda kom under sin livstid att reagera på århundradets politiska händelser och röra sig klart åt vänster. Barth mötte socialismen när han som präst verkade i arbetarklasskvarter och insåg att den kristendom han utbildats i inte var relevant för de arbetare han mötte. Är inte detta ett utmärkt exempel på vad boken försöker fånga? Hur kan religion och politik tala till hjärtat? Arvidsson nämner dem båda men här finns mer att säga.

I de övriga kapitlen knyter Arvidsson socialismen och de socialistiska rörelsernas utveckling till de stora frågor som präglade 1800-talets tänkande. Vi får ta del av hur vetenskapens jättekälv kom att tolkas och förändra synen på både människan, samhället och historiens mening. En rad olika vetenskapliga framsteg, inte minst Darwins utvecklingslära, kom att bidra till att människan alltmer betraktas som en naturvarelse i en



Bok

Röd tro
Socialistisk kultur och livsåskådning under tvåhundra år
Stefan Arvidsson
Arkiv förlag, 2023

värld där gudomliga ingripanden framstod som svåra att förena med de vetenskapliga landvinningarna. Ett annat kapitel behandlar humanismen och dess relation till olika politiska rörelser. Frågan om huruvida socialismen är en humanistisk rörelse eller ej har diskuterats flitigt genom åren liksom humanismen som ideologisk kategori. Arvidssons genomgång är klagörande i en snärig diskussion med relevans även idag, inte minst när det gäller den socialistiska kampens mål och medel. De rika diskussionerna leder naturligtvis till en rad olika positioner som hamnar mer eller mindre i konflikt med varandra. Därför är det glädjande att Arvidsson tycks ha en passion för tablåer vilket gör det hela överskådligt.

Vem ska då läsa denna ganska omfattande bok? Ja, den som är intresserad av tros- och livsåskådningar har en läsfest framför sig och detsamma gäller den som har intresse för socialismens historia och praktik. Arvidsson lyckas föra fram en ny vinkel på en historia som berättats många gånger tidigare och det är ju en bedrift i sig. Han är också generös nog att ge läsaren en mängd fantastiska illustrationer från den socialistiska samkulturens förråd. Den som väl sett Karl Kautskys "Den moderna socialismens släkträd" från år 1900 i färg glömmet det aldrig. <<

ARTIKELFÖRFATTARE

Martin Kehlmeier

är gymnasielärare i filosofi, religionskunskap och historia. Ingår i Röda rummets redaktion.



Rojavakommittéerna

– FRÅN KLÄDINSAMLING TILL VÄRLDSPOLITIK

I samband med den svenska NATO-ansökan har nätverket Rojavakommittéerna blivit kända för en bredare allmänhet. Många förknippar Rojavakommittéerna med spektakulära aktioner, men nätverkets historia sträcker sig nästan ett decennium tillbaka i tiden och handlar om mycket mer än Erdogandockan. **Allting började med en klädinsamling till den av IS belägrade staden Kobanê i norra Syrien.**

September 2014 nåddes världen av nyheten att IS tagit kontrollen över staden Kobanê i provinsen Aleppo i norra Syrien. Kobanê som ligger nära den turkiska gränsen är en strategiskt och kulturellt viktig plats. Slaget om Kobanê skapade stora rubriker världen över och skulle bli en symbol för de kurdledda styrkornas väpnade kamp mot IS. Plötsligt var YPG och YPJ kända över hela världen. De kurdiska försvarsstyrkorna hyllades som hjältar i kriget mot terrorismen. Det var kurdernas gerillakrigare som utgjorde den avgörande försvarslinjen mot IS tidigare obrutna framrykning. Under fyra månader belägrades staden Kobanê av jihadisterna, som genom blodiga massakrer försökte tvinga stadens invånare till underkastelse. Men istället för framgång möttes IS av ett motstånd som de inte var beredda på. I januari 2015, kastades jihadisterna ut ur staden och YPG/YPJ återtog kontrollen som de haft sedan 2011. Kobanê blev en symbol inte bara för det kurdiska folkets kamp, men för alla minoriteters okränkbara rätt till liv och frihet. Det blev också uppenbart för omvärlden att den kurdiska rörelsen genomgått ett paradigmskifte där en kurdisk nationalstat inte längre var målet. Tvärtom handlar revolutionen i Rojava om att folk, oavsett etnicitet, religion, klasstillhörighet, kön och sexualitet har lika värde och lika rätt att delta i samhällslivet på lika villkor. Vänster-rörelser runt om i världen fick upp ögonen för revolutionen och det ideologiska paradigmskifte som inte bara gav hopp om fred i Mellanöstern, men om en världsomfattande revolution som representerar en grundläggande kritik mot nationalstaternas existensberättigande.

Kommittéernas uppkomst

Det var i denna kontext hösten 2014 som vi påbörjade klädinsamlingen till Rojava, som kom att bli startskottet för det landstäckande nätverk som Rojavakommittéerna är idag. Vi såg bilder

på unga studenter som begav sig upp i bergen för att strida mot IS. Många var helt oerfarna när det kom till krig och vapen, men de hade någonting annat - en övertygelse om att deras insats kunde göra skillnad i kampen mot IS. Förutom erfarenhet saknade många den mest grundläggande utrustningen, såsom lämpliga skor. Därför började vi samla in skor och kläder. Vår första insamling koordinerades mellan Stockholm, Göteborg och Malmö men snart fick vi kontakt med liknande initiativ i flera andra städer i landet. Mycket har hänt sedan de där första dagarna, samtidigt som våra grundläggande principer är desamma nu som då. Vi är ett socialistiskt nätverk som arbetar i solidariskt utbyte med den revolutionära rörelsen i Rojava, Bakur och hela Kurdistan. Vi är partipolitiskt och religiöst obundna, vilket innebär att vårt nätverk inte styrs av något politiskt parti eller något religiöst samfund. Våra samarbeten är breda och baserade på principen om minsta gemensamma nämnare. Genom åren har denna princip lett oss till samarbeten med såväl parlamentariska partier som med autonoma politiska grupper, kyrkor, moskéer, idrottsföreningar och skolor. Precis som vårt namn indikerar så utgörs nätverket av autonoma kommittéer, därav pluraländelsen. I skrivande stund har vi aktiva kommittéer i Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala och Umeå. Kommittéernas analyser, taktiker och metoder kan skilja sig åt beroende på lokala kontexter men samtidigt så har vi våra grundläggande principer som vi ständigt återkommer till. Vi är en del av den internationella antikapitalistiska frihetsrörelse som inspireras av det revolutionära projektet i Autonoma administrationen av norra och östra Syrien, ofta kallat Rojava, en region som delar gräns med Turkiet, Irak och Syrien. En rörelse som till mångt och mycket bygger på Abdullah Öcalans idéer om Demokratisk Konfederalism - en ideologi bortom nationalstaten där beslut i första hand fattas på lokal nivå av dem som

direkt berörs av besluten. Istället för uppiktade gränser och självutnämnda auktoriteter baseras Demokratisk Konfederalism på idéer om direkt demokrati, genom lokalt beslutsfattande på gräsrotsnivå. Förutom social rättvisa utgör kvinnans frigörelse och ekologi grundpelare i den kurdiska frihetsrörelsens ramverk.

“Solidaritet är något man kan hålla i sin hand”

Vår första insamling var lyckad och resulterade i containrar fullastade med kläder, skor, hygienartiklar, barnprodukter, skolmaterial, sjukvårdsmateriel med mera. Redan innan våra lastbilar nådde fram började vi planera för vårt nästa steg. Det var viktigt för oss att göra en distinkt skillnad mellan solidaritet och välgörenhet och det stod klart redan från början att vi ville skapa ett nätverk som arbetar i utbyte med den revolutionära rörelsen i Rojava. I detta insåg vi nödvändigheten av direkta kontakter och ett kontinuerligt utbyte av information mellan oss själva och rörelsen där nere. Rent konkret så var vår utgångspunkt att verklig solidaritet endast kan uppnås i kommunikation med dem som kämpar på plats. Vi lånade en paroll från den danska organisationen Kommunistisk Arbejds-kreds (KAK) “Solidaritet är något man kan hålla i sin hand”. Med det menade KAK att solidaritet måste omsättas till någonting konkret om den ska ha en faktisk påverkan. Vi vill också att vår solidaritet ska omsättas i praktiken, samtidigt som vi inte tappar våra politiska analyser och de socialistiska principerna. Om definitionen av välgörenhet är att hjälpa och lindra lidande, så lämnar vi det till de stora internationella hjälporganisationerna vars resurser vida överstiger dem vi kan uppstå. Vår roll ska istället vara att fokusera på det politiska utbytet och på vår solidaritet med revolutionen. Om vi skickar skor till Rojava, så gör vi det för att den kurdiska frihetsrörelsen ska nå sina mål som i förlängningen är våra mål - alla människors rätt att leva i fred och frihet. I utbyte har vi fått erfarenheter och verktyg, som sprungit ur en över ett decennium lång revolution i det tjugoförsta århundradet.

ARTIKELFÖRFATTARE

Rojavakommittéerna

Praktiska Projekt

Fler projekt följde, vi ville bidra till återuppbyggandet av Kobanê. Vi samlade in pengar till skolor, sjukhus, brandbilar, musikstudios och rehabilitering av skadade och traumatiserade människor. I arbetet med insamlingarna byggde vi upp relationer till solidaritetsrörelser runt om i världen och naturligtvis med frihetsrörelsen i Rojava och Bakur. Medlemmar i Rojava-kommittéerna reste ner till Rojava och Bakur och fick uppleva det revolutionära projektet på plats. På så sätt fick vi också med egna ögon bevittna hur vårt arbete hemma i Sverige faktiskt gjorde en praktisk skillnad. Dessa resor bidrog till att knyta starkare band till rörelsen där nere, samtidigt som vi fick en unik inblick i utvecklingen i regionen. Med sig hem hade våra medlemmar såväl kunskap som inspiration till oss här hemma. (Deras reseberättelser finns att läsa på vår hemsida.) Efter hand blev det svårare att korsa gränserna i regionen och tidvis har det varit krångligt att få in transporter till Rojava. För oss har detta inneburit att vår roll alltmer har kommit att handla om informationsspridning och kunskapsutjämning (se faktaruta), även om vi aldrig helt släppt de mer praktiska sidorna av vårt solidaritetsarbete.

Föreläsningar och förlag

För att engagera våra kamrater i våra projekt krävs det att vi sprider de idéer som ligger till grund för revolutionen. Detta arbete växer snabbt och är idag ett av Rojavakommittéernas primära mål. Vi föreläser på bokmässor, bibliotek, skolor och föreningslokaler. Vi skriver insändare och artiklar, deltar i panelsamtal och debatter. Och så har vi vårt förlag - Heval Förlag där vi arbetar med översättning och utgivning av böcker och pamfletter. Bland annat ger vi ut texter av Abdullah Öcalan men också texter av kamrater och organisationer från olika delar av vår rörelse, antologier och intervjuer som vi vill tillgängliggöra för svenska läsare. Rojavas internationalistiska kommun har skrivit boken *Make Rojava green again* om sitt projekt med samma namn, denna bok har vi översatt och anpassat en aning till svenska förhållanden. *Gör Rojava grönt igen* ger en grundläggande förståelse för den kurdiska frihetsrörelsens ideologi, en samtidsanalys ur perspektivet hos den internationalistiska kommunens perspektiv på plats i Rojava. Denna bok och projektet som ligger till grund för texten, är ett exempel på hur vi som solidaritetsrörelse kan bidra konkret till att bygga upp ekologiskt och demokratiskt hållbara strukturer i Rojava. Och detta samtidigt som vi kan sprida kunskap och inspiration för organisering här hemma. Slutligen kan vi passa på att skryta lite om vår egen bok *Det Nya Paradigmet - Den kurdiska frihetsrörelsens politiska ramverk*. Boken är, som dess undertitel skvallrar om, en introduktion till hela den kurdiska frihetsrörelsens politiska teori och praktik. Det är ett ramverk byggt på en grund av social rättvisa, ekologi och kvinnans frigörelse men som också ger oss djupare filosofiska perspektiv kring frågor om livet, samhället och vår egen plats i allt det här.

Det Nya Paradigmet kan ses som vårt försök att skapa en handbok i att formera oss bortom politisk depression och klimatångest och dela vidare den inspiration som vi hämtat från den kurdiska frihetsrörelsen till våra kamrater och läsare. Vilka lärdomar kan progressiva krafter i Sverige dra från en rörelse med sin bas i krigets Syrien? En hel del, anser vi i Rojavakommittéerna.

Att lära känna vår fiende

Under våra år med kommittéerna har vi upplevt intensiva perioder, men också perioder där vi haft tid för eftertanke och analys. De intensiva perioderna har kännetecknats av attacker mot våra kamrater, från IS men även attacker från statliga aktörer. Ett exempel är när turkiska armén 2018 invaderade staden Afrin som sedan 2014 varit under autonomt styre. Turkiets invasion gick under namnet "Operation Olive Branch". Man flygbombade Afrin med många civila dödsoffer som följd, ännu fler tvingades på flykt eller fängslades när Turkiet gick in i staden.

När invasionen startade gick vår rörelse ut på gatorna. Till en början sågs demonstrationer dagligen runt om i världen och intresset för att delta var stort. Media beskrev etnisk rensning av kurder och Turkiet kritiserades av såväl statliga organ som av människorättsorganisationer. Demonstration följde på demonstration, men det fanns ingen tydlig tanke bakom. Vi hade inget uttalat mål, mer än att vi skulle visa världen vår besvikelse och ilska. Veckorna gick och de dagliga manifestationerna brände i längden ut många aktivister. Uppslutningen minskade från tusentals till hundratals, tills vi slutligen endast var en handfull personer kvar med våra flaggor och banderoller. När striderna avtagit kunde vi inte riktigt peka på vad vi uppnått. Vi hade spenderat all vår tid och energi på protester som till sist runnit ut i sanden. Det blev uppenbart för oss att vi behövde en ny taktik.

Vår nya taktik växte fram ur kritiken av våra erfarenheter från 2018. Vi använde oss av rörelsens koncept för kritik och självkritik; Vad ville vi uppnå? Vad gjorde vi fel? Vad kunde vi göra bättre nästa gång? Vår första slutsats var att vi ville göra verklig skillnad. Det räcker inte att vi säger åt vår fiende att vi ogillar dem, vi måste skada dem. Vi började med att undersöka vilka intressen den Turkiska staten hade i våra länder. Snabbt blev det tydligt att den turkiska statens krigsmaskin importerade tekniskt avancerat material från EU-länderna. Vi såg också att antalet aktiva i vår rörelse mångdubblades i händelse av invasion av de autonoma områdena. Från det drog vi slutsatsen att vår uppgift var att öppna upp en "andra front" i Europa om Turkiet invaderade Rojava. Vi skulle med devisen "stör, ockupera, blockera" agera mot de europeiska företag som höll igång den turkiska armén. Vi presenterade vårt koncept i det internationella nätverket *RiseUp4Rojava*, som vi är en del av, och det antogs – med tillägget att vi skulle fortsätta att aktivt motverka en invasion. Konceptet fick namnet "DagX".

När invasionen av Rojava drog igång 2019 var vi väl förberedda. Vi hade vårt underrättelsematerial, vår samverkan och tydliga mål i våra respektive länder och städer. I Sverige var våra primära mål SAAB, SSAB och Scania som sålde militär utrustning till Turkiet. Vi genomförde blockader mot företagen och demonstrationer på strategiskt utvalda platser. Samtidigt skickade vi vårt underrättelsematerial till utvalda riksdagspolitiker. Håkan Svenneling (V) tog genast materialet vidare och snart gick Scania ut i media och beklagade sin försäljning av fordon till Turkiet. Fredrik Malm (L) anslöt sig till Svennelings begynnande allians för att stoppa krigsmaterielexporten och snart låg ett skarpt förslag hos riksdagen. Socialdemokraterna såg opinionen växa och försökte finta bort frågan genom ordklyveri med påståenden om att vapenexport till Turkiet inte alls pågick. Vi och bland andra Svenska Freds synade dock Sossarnas bluff och några dagar senare röstades förslaget om stoppad krigsmaterielexport till Turkiet igenom den svenska riksdagen. Det hade gått fort, och runt om i Europa lyckades kamraterna i RiseUp4Rojava påverka sina länder. Land efter land stoppade vapenexporten till Turkiet, och Sverige lyfte även frågan i EU.

Vi hade lyckats med det vi företagit oss. Vi hade bidragit till att skada vår fiende, på riktigt. Ordförande för Turkiets största militära fordonstillverkare BMC sa i en intervju att deras tillverkning stod still på grund av brist på pansar; ett direkt resultat av stoppad import från Finland och Sverige. Utvecklingen av Turkiets nya stridsvagn Altay avstannade också, då motorerna från Tyskland stoppades. Vi såg i fall efter fall att vår taktik gjorde reell skillnad. Sedan dess har vi ackumulerat mer erfarenheter, och utvecklat vår taktik som vi menar är väldigt effektiv: analysera din fiende, se vilka svagheter den har och var du kan slå för att påverka på riktigt. Detta tog vi med oss i vårt arbete mot Erdogan och NATO-processen som pågått under det senaste året. Genom att analysera Turkiets svar på våra aktioner så vet vi vad som får spridning i turkisk media, vad som provocerar Erdogan och hur vi ska agera för att få maximal effekt. Vi arbetar i ett ständigt föränderligt landskap, därför måste vi kontinuerligt återvända till våra analyser och anpassa våra taktiker efter aktuell situation.

När fascismen är statlig är dess makt enorm och vi kan inte mäta oss i styrka när det kommer till ekonomiska medel eller medial räckvidd. Men vi har rätten på vår sida och vi finns överallt. I varje världsdel, i alla länder, har vi kamrater och vårt samarbete växer hela tiden. Vi kommer att stå kvar tillsammans när fascismen faller och folkens frihetsrörelser segrar. *Jin, jiyen, azadi!* - Kvinna, Liv Frihet! Tillsammans visar vi att internationalismen är starkare än alla stater tillsammans och att en annan värld är möjlig! <<

Rojava - Västra Kurdistan/ kurdiska delarna av norra Syrien
Bakur - Norra Kurdistan/ kurdiska delarna av södra Turkiet)
YPG - Folkets försvarsheter, kurdledd styrka och

den väpnade grenen av Demokratiska unionspartiet (PYD) i Rojava
YPJ - Kvinnornas försvarsheter, del av YPG
Kunskapsutjämning innebär att man identifierar relevanta erfarenheter och kunskaper

inom till exempel en grupp och arbetar aktivt för att sprida denna kunskap inom gruppen. Kunskapsutjämning bidrar till att gruppen kan dela på ansvar för samtliga ansvarsområden/ arbetsuppgifter. En väl fungerande kunskapsutjämning

gör gruppen mindre sårbar, då kompetensen hos varje enskild medlem ökar samtidigt som belastningen på vissa individer kan minska. Det är vidare en demokratisk fråga, att kunskapsutjämna möjliggör för alla medlemmar att delta

mer aktivt i den demokratiska processen i en grupp eller nätverk. Att kunskapsutjämna bidrar till en mer jämställd och jämlik organisation då målet är att samtliga ska ha tillgång till all information och i förlängningen kunskap.

SPRÅKETS GÅTA

Vad kan Svante Pääbos och hans forskarteam kartläggning av neandertalares DNA lära oss om människan? I en dialog med socialpsykologisk teori föreslår Lars-Erik Berg att svaret på frågan börjar i språket. Det är först genom samspelet mellan artfränder via ett mer avancerat språk som den abstraktionsförmåga uppstår som gör det möjligt att föreställa sig att en annan värld kan vänta på andra sidan backkrönet.



Nobelpriset i medicin/fysiologi gick 2022 till Svante Pääbo. Han har kartlagt neandertalarnas och denisovamänniskornas DNA-system så långt det gått, och kunnat spåra vilka biologiska inflytanden som neandertalarna har haft på oss Homo sapiens. Vidare forskning på Denisova väntar också. Pääbo ställer sig nu frågan varför Homo sapiens blev den enda överlevaren av de tidiga människoarterna, och varför hennes framgång varit så exempellös hittills. Han pekar på att Homo sapiens är nyfiken, flexibel, sökande. En orsak till framgången ser han i det, och vill fortsätta studera detta fenomen. Jag vet inte vad han hoppas finna i vidare dna-analyser men det finns möjliga hypoteser som pekar på villkor i vardagslivet. Kost, köns- och åldersfördelning kan delvis studeras i kvarlevorna, i

kombination med specifika skillnader mellan de två arterna. Men det finns andra hypoteser som kan prövas. Jag vill renodla en som handlar om ordets och språkets makt. Sådant är inte lätt att studera i DNA, men man kan bygga välgrundade hypoteser utifrån fysiologiska skillnader.

Homo sapiens skiljer sig från neandertalare i vissa viktiga hänseenden. Båda hade lika stor hjärna, kanske hade neandertalare proportionellt till och med lite större hjärna. De hade också en mer kraftfull kroppsbyggnad som borde klara större ansträngningar och påfrestningar än Homo sapiens. Det gjorde de säkert, eftersom en del av dem levde vid inlandsisens nedre smältande kant och livnärde sig på storvilt. Neandertalarna var en anatomiskt sett robust art med neurofysiologiskt goda förutsättningar för intelligent beteende.

Pääbo själv, och andra forskare med honom, har talat om att språket, och i vidare mening ett mer flexibelt och omfattande socialt liv, skulle kunna vara en indikator på Homo sapiens framgångar gentemot de andra samtidigt levande Homo-arterna. Jag tror utifrån en specifik socialpsykologisk ståndpunkt i fråga om språkets funktioner, att detta är rätt spår i analysen. Jag ska utveckla och precisera min tankegång i några komprimerade steg.

Det finns tydliga fysiologiska skillnader mellan Neander och Sapiens som har med språkutveckling att göra. Sapiens har en lång

hals, med uppbyggnad som möjliggör en för artikulationsrikedom gynnsam utveckling för stämband och andra delar av den vokalt viktiga anatomin, munhåla och andra drag. Man vet sedan länge att även schimpanser har ett vokalt språk. De behärskar två drag som är avgörande för just språk, inte bara signalsystem. De avger inte bara flocksignaler utan kommunicerar också individuellt från en individ i flocken till en annan (eller flera utvalda). Men deras språk är mycket fattigt, inte minst i jämförelse med Sapiens förmåga till varierad artikulation. Annars har det påståtts att schimpansers hjärna är komplex nog för att hantera både språk och mer invecklade sociala relationer. Möjligen är alltså deras korta hals och stämbandets placering och utseende avgörande för bristen på differentierat språkligt beteende. Så inte hos Homo sapiens. Den evolutionära orsaken till vår långa hals lär vara att vi började gå upprätt på två ben för mycket länge sedan. Det gav oss bättre möjlighet till visuell kontinuerlig distans, och frihet att använda händerna till att gripa och hålla fast. Båda förmågorna är viktiga för vår intelligens. Sådant har framhållits av till exempel Peter Gärdenfors.¹ Distansbegreppets centrala betydelse ska jag fördjupa nedan. Båda de här förmågorna hade ju också neandertalarna. Men de hade troligen inte Sapiens vokala artikulationsförmåga.

ARTIKELFÖRFATTARE

Lars-Erik Berg

är professor emeritus i socialpsykologi, Högskolan i Skövde. Han är författare till ett flertal böcker bland annat *Socialitetens psykologi: språket som människans livsform*, 2018.

Språkets mirakel

Detta om fysiologiska villkor bakom möjligheten för ett rikt artikulationsregister. Nu över till de psykologiska aspekterna av denna fysiologiska specificitet. Språket är ett slags mirakel i den meningen att det är vad det är men också vad det inte är (för att anknyta till Sartre, som säger detta om medvetandet). Språket har en dubbel gestalt. När jag säger ordet ”stolen”, så pekar jag på ett specifikt objekt, som kanske står i köket, medan jag själv är i sovrummet. Jag pekar med ordet, här där jag står. Men det jag pekar på finns ute i köket. Ordet är en symbol, ett tecken för något annat än sig självt. Ord och stol är inte identiska i *fysisk* bemärkelse, men är ändå identiska i fråga om *mening*. Förmågan att koppla ihop en (vokal) signal med ett objekt förvandlar signalen till ett tecken, en symbol. Detta är det mest grundläggande faktum som har skapat dagens värld för Sapiens. Ordet, tecknet, symbolen är den näst största revolutionen i jordens historia menar evolutionsbiologen Richard Dawkins, tillsammans med min egen auktoritet i frågan, George Herbert Mead.²

Det är näst intill ironiskt att Dawkins, en hårdkokt naturvetare med ironiska kommentarer om illa underbyggda vetenskapliga påståenden, står på samma sida som filosofen och socialpsykologen Mead i påståendet att människans förmåga till språklig kontakt med artfränder är evolutionens märkligaste händelse sedan livets uppkomst.³ Dawkins framhäver att det är språket som ligger bakom att den sociala evolutionen möjliggör en ojämförligt större hastighet i evolutionen än vad naturen själv har åstadkommit.⁴ Som nämnts antyder också Pääbo språk, social organisation och kultur som viktiga krafter i Sapiens erövrande av världen.

Det går att kortfattat precisera varför Dawkins och Mead, från så olika traditioner, finner språket vara så avgörande för vår art och dess plats på jorden.

I den så kallat interaktionistiska socialpsykologin, som härstammande från den amerikanska filosofiska pragmatismen och från Darwin, finns en tes om att det psykiska fenomenet ”mening” är av socialt ursprung. Mead hävdar och förklarar att mening inte finns på förhand i den talandes hjärna, varken hos arten Homo sapiens vid språkets ursprungliga uppkomst eller hos dess nya individer, spädbarnen, utan i andra individers responser på individens vokala uttryck. Spädbarn skriker och jollar, föräldrar jollar tillbaka. Där föds sången, musiken, rimmet, dikten och berättelsen. Allt detta hör hemma i skötselsituationen, det är händelser i det ljudande som blir språk under barnets första år. Omsorgspersonernas svar på barnets gurglande och joller skapar barnets mening med



Sapiens kunde för ett par hundra tusen år sedan upptäcka och begreppsliggöra och till slut själv både skapa och tämja, elden.

Den utgör enligt vissa forskare en annan viktig förutsättning för Sapiens rationella effektivitet i världen.

tingen i tillvaron. För att upprepa den viktiga tesen: Det är inte min skalle som tänker ut meningen i det jag säger, annat än på så vis att jag tar emot och själv reagerar på andras reaktioner på mitt spontana beteende; det är föräldrarnas reaktioner som ger barnet mening i dess första jollrande. Vårt medvetande föds i våra reaktioner på varandra, som sändare och mottagare i ständig kommunikation.

Det här är en version av en urgammal filosofisk strid. Några menar att medvetandet var först och språket föddes ur medvetandet. I Sverige har Peter Gärdenfors torgfört den uppfattningen. Hans argument har varit att det måste finnas något att tala om (tankar) innan man kan börja tala om dem. Min uppfattning är den motsatta, men med tillägget att utvecklingen av språket och medvetandet är dialektiskt förknävat, med start i språkets begynnelsestadier, artens och individens. Tanken börjar i spontana vokala gester i en grupp individer, det sociala ljudandet innan språket blir språk. Schimpanserna är på väg dit. Neander var halvvägs framme. Men Sapiens nådde detta evolutionens målsnöre, utan att riktigt veta om det förrän långt efter att han hade utrotat Neander.

Från skrik till ord

Vad är nu konsekvensen? Något under evolutionen unikt, som kan uttryckas i några få satser: Ting och händelser blir upplevda som meningsfulla fenomen. Men den mening jag upplever med tillvaron ligger i andra individers spontana reaktioner på mina vokala reaktioner på tillvaron. Ett fiktivt exempel från för-mänsklig tid: En flock schimpanser plockar mat i ett träd. En vuxen medlem i flocken upptäcker ett lejon. Han har erfarenhet av lejon. Skriker av rädsla, *inte* i förstone för att medvetet varna. Men skriket fungerar – i efterhand – som varning för alla i flocken, även för ”Ego” (den skrikande) själv; alla har liknande respons på skriket. Alla tar skydd. Detta är språkets allra första början, och det är, precis som evolutionen i stort, omedvetet, spontant. Det är efter *skriket* som ”Ego” – genom alla andras respons på hans skrik – kan notera att det han uttryckt blir ett ”ord” som *betyder* ”rädd för lejon”.

Skriket i sig är ingen symbol, men när dess effekt i flocken har uppstått kan det bli en. Ego har gått utöver den rent biologiska evolutionens gräns. Kanske upptäcker han också att han gjort det. Socialiteten inträder okroppsligt i den biologiska evolutionen och berikar den med en ny dimension. Detta är den punkt som enligt Dawkins och Mead är avgörande för evolutionens inträde i den medvetna intelligensens fas. Men schimpanser har inte alla de förutsätt-

NOTER ¹ Gärdenfors, P. (2000) *Hur Homo blev sapiens; om tänkandets evolution*. Nora: Nya Doxa.

Gärdenfors, P. (2017) *Den svåra konsten att se sig själv*. Stockholm: Natur & Kultur.

² Utan att det framgår tror jag Dawkins håller livets allra första uppkomst och/eller genernas förmåga att föröka sig av sig själv och bilda DNA som den allra största uppfinningen. Mead skrev inte om biologi på gennivå, men framställer språkets uppkomst som en för jorden omvälvande händelse.

Kunskapen om gener var utvecklad på hans tid. Han dog 1931.

³ Dawkins, R. (2006) *The Selfish Gene*. New York: Oxford University Press.

Mead, G. H. (1934 [1969]) *Mind, Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press. Mead, G. H. (1977)

On Social Psychology (ed. Anselm Strauss) Chicago: University of Chicago Press. Transworld Publishers. Introductory Essays; 1977, part IV.

⁴ Dawkins, R. (2009) *The greatest Show on Earth*. London: Transworld Publishers, kapitel 12.

ningar som behövs. Deras vokaliserande är begränsat och enahanda, och deras centrala nervsystem är kanske inte utvecklat nog för att hantera oräkneliga vokala gester. Jag döpte visseblåsen till Ego. Men han är inte ett fullt utvecklat Ego än. Det är först med Neander och Sapiens som Ego blir till; en mänsklig Ego kommer medvetet kunna uttrycka sin rädsla när liknande händelser inträffar. Det förutsätter att han har tillräckligt med övriga neuro-egenskaper för att kunna notera och lägga i ordning upplevelserna från händelsen med lejonet.

Detta är inte fråga om sekundsnabba neurologiska skeenden. Mycket tid går innan ”myntet trillar ner” och planterar sig som medveten tanke, säkert många generationer. Man kan definiera processen så: Uttrycket (för skräck) är först primitivt och spontant utan avsikt. Genom individers svar på varandra genomgår det en progression och blir avancerat, medvetet. Den namnlösa skrällen blir till medveten rädsla. Det kräver en lång social revolution inom den biologiska evolutionen. Arten *Homo erectus* befolkade Afrika i minst en miljon år. Måhända var det under den tiden som språket började utvecklas; *Erectus* hade liknande fysiska förutsättningar i nervsystem och hals/munhåla som Sapiens. Och Neander kom också från Afrika, en halv miljon år före Sapiens. *Erectus* var kanske förälder till oss båda.

För minst en halv miljon år sedan har Pääbos studieobjekt Neander börjat ta form. Neander hade många fler läten än Ego, och hade också en mycket större hjärna. Dessutom gick Neander på två ben och hade händerna fria för annat än att ta stöd mot marken. Fria händer är avgörande för hantverksmässig kreativitet. Hantverk är handens verk. Och detta hade utvecklats avancerat redan hos *Erectus* förälder *Homo habilis*. (*Habilis* betyder häändig.) Handen ger något annat också, tillsammans med språket: förmågan att uppleva saker på *distans*. När lejonet äter är det munnen som är aktiv: direktkontakt med maten. När Ego (eller Neander eller Sapiens) äter, blir handen ett transportredskap. Den etablerar ett fysiskt *avstånd* mellan konsumtionen (munnen) och objektet (maten). Så som språket gör okroppsligt. Hand och språk är parhästar.

Handen blir ett annat språk för att hantera tingen, så att de blir objekt för medvetandet. Handen och språket *betecknar* tingen och den subjektivt upplevda världen. De blir det psykiska livets födelse, (till exempel den medvetna rädsan och försiktigheten i stället för den namnlösa skrällen för lejonet). Handen och språket tillsammans ger distans till världen. Detta är en nödvändig grund för rationellt handlande. Du *re-flekterar mot*, återspeglar ”von oben”, får distans, till det du gör: när du bakar bröd, eller startar och kör din bil. Du har distans till alla moment i processen. Den föreligger som en *kedja av rationella* händelser för dig, annars går det åt skogen.

Abstraktionsförmåga

Men distansen gäller även emotionella fenomen. Det är både förnuftigt och skönt att få upplevelser lite på distans. Efter att ha fått korgen från den man är förälskad i behöver man få distans till den händelsen och dess historia. Ett år efter att ha fått korgen är Sapiens möjligen klokare och nöjdare med tillvaron; det fanns annat, och andra, i världen att bekanta sig med. Men Neander å andra sidan, skulle nog ha glömt hela saken, ty minnet är beroende av språket. Om Neander var svagare i både kognition och emotion än Sapiens, så var det inte för att Neander hade mindre hjärna, vilket han inte hade, utan för att han hade mindre språk för att samtala med sig själv i sin stora hjärna.

Distansen gör oss handlingsberedda, vidgar världen, till det obegripligt oändliga. Sapiens trodde för 500 år sedan att jorden var världens centrum. I dag tror en del Sapiens att det kanske finns fler universum bortom vårt eget, som i förrgår var oändligt, men nu kanske är en liten del av multiversum.

Flytta nu tillbaka från det avlägsna multiversum till mig här i rummet och stolen i köket. Det är i distansen mellan de två lokalerna som förnuftet från språket börjar. Man kan också finna andra egenheter som ligger insydda i distansen. En är att Sapiens förmår urskilja *likhet* och *skillnad* i ett ständigt växande universum. ”Stolen” i köket är ett exemplar av stolarnas mångvarierade universum, där alla har vissa bestämda *likheter* med varandra, men där de samtidigt är *olika* varandra. Språket ger mig den karta där jag kan urskilja allt detta.

Utän språket är jag handikappad i att urskilja objekten i världen, och därmed i att hantera dem på ett rationellt sätt. ”Stolen” är inte bara ett objekt på visst avstånd. När jag urskiljer stolarnas *likheter* och *olikheter* med varandra, så skapar jag *begreppet* stol. Ett begrepp är ett omistligt viktigt verktyg för att hantera och utnyttja världen. Med begreppet för ”stol” i minnet kan jag tillverka stolar genom ett på förhand uppgjort schema.

Begrepp för tingen förutsätter abstraktionsförmåga. Abstrakt betyder ”utlyft ur”, det vill säga distanserad från. Och när jag abstraherar kan jag också generalisera, för jag ser flera stolar och deras likheter med varandra. Abstraktion och generalisering är baser för mänsklig intelligens. De föds genom språket. Och handens assistans för språket.

Sapiens kunde för ett par hundra tusen år sedan upptäcka och begreppsliggöra och till slut själv både skapa och tämja, elden. Den utgör enligt vissa forskare en annan viktig förutsättning för Sapiens rationella effektivitet i världen. Eller betrakta almträdet förmåga att vara bra material för pilbågar. Med en bra pilbåge kunde Sapiens konkurrera med Neander. Han kunde skjuta ihjäl honom, så att han inte längre var konkurrent om vildsvinen. Neander hade svag och långsam utveckling av sitt samhälle i

stort och av små enskildheter i det, till exempel vapentekniken. Det har Pääbo och humanpaleontologer visat.

Pääbo talar om att Sapiens visar större nyfikenhet för världen än Neander. Översatt till min föreställningsram innebär det: Sapiens har ett mångvarierat språk och därigenom en förmåga att bygga upp större grupper. Men språket ger honom också föreställningen om alternativ. Distansens begreppsliggörande av likhet och olikhet öppnar för *alternativa verkligheter*: där borta på distans, på andra sidan, där gräset är grönare och vildsvinen fetare. Dit drar vi! Innan Neander hinner före oss!

Distanseringsförmågan har två ytterligare välsignelser i bagaget: Om det finns distans, så finns också *närhet*. De är dialektiskt förbundna. Om inte närhet finns så kan jag inte uppleva distans, och omvänt. Jämför lejonets måltid med Nobelfestens. Den senare har tusen (estetiska) former av distans. Samma sak med färger. Om allt är vitt, så kan jag inte uppleva färg alls, förmodligen kan jag då inte uppleva något visuellt alls. Och mina ögon kommer förtvina inom några generationer. Den yttre miljön förvandlar den inre. Och omvänt. Sapiens gjorde om miljön med hjälp av den inre språkförankrade miljön i grupp och individ. Idag står Sapiens bävande inför denna omvandling, som hotar att förgöra honom själv.

Vad vore vår förmåga att studera universum ovanför oss respektive universum inom oss, det osynligt lilla, om vi inte kunde begreppsliggöra det som är på distans och det mycket näraligande?

Det finns ännu en fantastisk egenskap i distansförmågan. Distans inte bara i spaciala avstånd, utan också i *tiden*. Eller rättare sagt, den temporala distansförmågan skapar vår förmåga att uppleva tiden som en meningsfull räcka av händelser. Historien skapas i tiden genom språket. Något hände *igår*. Det är distanserat från *nu*. Små barns tidsuppfattning är instruktiv för oss vuxna. Genom barn förstår vi att tiden ingalunda är något självklart, utan kräver omsorgsfull kognitiv träning i språket för att kunna upplevas organiserat. Det tar lång tid för barn att träna sig in i att det finns *igår* och *nu*, innan de kan lära sig att *föregripa* något, det vill säga uppfinna ett *imorgon*.

Man kan tillämpa denna sistnämnda hypotes om tidsuppfattningens och språkets samband på den vanligaste analysen av skillnaden mellan Neander och Sapiens. Neander och hans förfäder levde under ungefär 400 000 år i Europa men gjorde få avgörande nya uppfinningar under denna tid. Sapiens etablerade på försvinnande kort tid en dominans i Europa, sedan de en kort tidrymd tidigare hade invandrat från Afrika. Det är som om Sapiens förkroppsligar begreppsliggörandet av tiden. Jämfört med Neanders tid såg tiden för Sapiens redan då ut som en knapp resurs som måste utnyttjas rationellt. <<

TILL HAVS!

CHINA MIÉVILLE

& MARXISTISK FOLKRÄTTSKRITIK

Trotskyist, prisbelönt science fictionförfattare, redaktör, fil dr i Internationella relationer. Detta är några av de benämningar som stämmer in på China Miéville.

I detta bidrag till serien **samtida marxistiska tänkare** introducerar Hugo Lundberg och Hedvig Lärka Miévilles idévärld. Även om Miéville har som ambition att bidra med ett verk inom varje etablerad genre är gränserna mellan hans böcker långt ifrån knivskarpa. Lundberg och Lärka visar exempelvis att Miévilles bidrag till science fiction för unga vuxna överlappar tematiskt med hans avhandling, där han använder sig av den sovjetiska rättsteoretikern Jevgenij Pasjukanis för att utveckla en marxistisk kritik av folkrätten. Genom sin kritik erbjuder Miéville en rättsteori med stort förklaringsvärde, samtidigt som han ifrågasätter folkrättens strategiska potential.



I boken *The Railsea* skisserar China Miéville en post-apokalyptisk värld. På en torrlagd havsbotten härjar bland annat: enorma nakenrättor, mullvadar, elefantlika behemots, nefilimska maskar som sväljer tåg hela samt fågellik varelser som kallas för änglar. Över de heta, odjurshärjade vidderna breder ett nätverk av tågräls ut sig. Detta rälshav kallas för Grundnormen och de människor som ger sig ut på havet lever ett prekärt liv. Mytologin på rälshavet bygger på att det är oändligt, men det visar sig snart att så kanske inte är fallet. Snarare än en gåva från transportgudarna är den oerhörda anhopningen av räls ett resultat av ohämmad kapitalistisk expansion och därmed oändlig endast som ideologisk föreställning.

China Miéville är en genreagnostisk författare som är inställd på att skriva minst en bok i varje genre. Om *Railsea* är hans bidrag till science fiction för unga vuxna, är hans avhandling *Between Equal Rights* folkrättskritik för marxister. Men teman återkommer och gränserna för vissa av hans böcker flyter ihop. Politiskt ramar Miévilles skrivande in av ett aktivistiskt och trotskistiskt förhållningssätt till litteratur, rättsvetenskap och annat som han ger sig i kast med.

Sedan han föddes år 1972 har Miéville från tidig barndom bott och verkat i London, där han bland annat varit medlem i Socialist Workers Party, skrivit sin avhandling inom ämnet internationella relationer, arbetat i redaktionen för

tidskriften *Historical Materialism* samt grundat tidskriften *Salvage*. I den här texten söker vi spegla Miévilles eklektiska uttryck. Med hjälp av de olika metaforerna i *The Railsea* ska vi beskriva först den förhärskande rättssynen och sedan den folkrättskritik som Miéville, med hjälp av den sovjetiske rättsteoretikern Jevgenij Pasjukanis, framlägger.¹

Kelsens grundnorm

Den så kallade Grundnormen är inte bara fundamental som epos för Miévilles science-fictionpublik. Den är också fundamentet som rättsvetaren Hans Kelsen bygger sin så kallade rena rättslära på. Kelsen var en så kallad rättspositivist och såg därmed rätten inte som sprungen ur naturen eller moralen, utan endast som en konstruktion av lagstiftaren med stort "L". Med den rena rättsläran ville Kelsen rätten från "all politisk ideologi, alla naturvetenskapliga element" och göra den "medveten om sitt eget syfte". Som sådan blir rätten ett ting i sig, ett självständigt och autonomt objekt. För Kelsen är rätten ett system av normer eller rättsregler som tillsammans utgör en operationellt slutet, men kognitivt öppen, helhet. Detta innebär att rättssystemet äger förmågan att på egen hand möta och verka i världen, utan att själv påverkas av det som är utanför rättssystemet. Alltmedan rätten möter och hanterar nya situationer, får samhället mer information om den sanna meningen av detta normsystem; normsystemet vecklar ut sig liksom på egen hand. Till slut täcker rättssystemet allt liv. Enligt myten och i Kelsens teoribildning är dess räckvidd oändlig. Rätts- eller rälssystemet, såsom det bestämts av Lagstiftaren, löper ordnat och självtillräckligt och utgör samhällets bindväv.

Isoleringen av rätten hade för Kelsen ett tudelat syfte. Dels ville han hålla rättsvetenskapen fri från de hot han uppfattade både från fascistiskt influerade teorier om rätten via exempelvis Carl Schmitt – som sedan förvägrade den judiske Kelsen en professur under sin tid som nazisternas kronjurist – men också från marxistisk

ARTIKELFÖRFATTARE

Hedvig Lärka

är doktorand i internationell rätt och skatterätt vid Göteborgs Universitet. Hennes avhandling behandlar företagsinkomstbeskattningens framväxt och utveckling från ett historiematerialistiskt ställningstagande.

ARTIKELFÖRFATTARE

Hugo Lundberg

är doktorand i internationell rätt vid Göteborgs Universitet. Hans avhandling behandlar ensidiga sanktioner och tvångsåtgärder inom folkrätten. Hans forskningsintressen är främst folkrättens teori och historia samt kritisk rättsteori.



Precis som Marx i sin analys systematiskt och stegvis vecklade ut alla kapitalismens mest grundläggande former – värde, pengar, arbete, kapital – genom att inleda med en undersökning av varuformen, så utvecklar Pasjukanis sin generella rättsteori genom en undersökning av rättssubjektet.

rättsteori som hos den sovjetiske rättsvetaren Jevgenij Pasjukanis. Samtidigt var det viktigt för Kelsen att etablera en rättsvetenskap som var specifik i förhållande till andra vetenskaper. Vad är rättens yttersta garant; hur får rätten sin normativa kraft? Kelsen menar att vi kastar in i en kedja som alltid hänvisar till ”högre” rättsregler. Polisen får utöva våld mot demonstranter för att det står i polislagen. Polislagen gäller för att riksdagen har stiftat den. Riksdagen stiftar lagar för att det står i regeringsformen. Ganska snart tar denna kedja slut. Vad ger regeringsformen, grundlagen, dess specificitet och legitimitet? Kelsens teoribygge vill få oss att tänka en fiktiv, utomrättslig grundnorm som ett yttersta legitimerande slut. Vi måste anta (i ordets dubbla mening) grundnormen, eftersom vi genom detta antagande får tillgång till lagen i dess fulla och självständiga majestät. Ordning och reda – pengar på fredag. Tåget måste tuffa vidare. Men varför ser Miéville odjur under ytan i en till synes neutral teori?

MIÉVILLE & PASJUKANIS

Faktum är att det alltid har funnit odjur lurandes under lagen, särskilt i liberal rättsteori. Det beryktade *naturtillståndet* är ett hypotetiskt tillstånd som genom historien målats upp för att ge legitimitet till lagen. I naturtillståndet, såsom det skrivits fram av författaren Thomas Hobbes, är livet ensamt, fattigt, ruskigt, brutalt och kort. I avsaknad av lagen råder i naturtillståndet ett allas krig mot alla, ett ohejdat kaos av rädsla och begär. I ett sådant hypotetiskt tillstånd måste människan göra det hypotetiska valet att samlas kring antagandet av en lag. Grundnormen är ett sådant hypotetiskt antagande, som för Kelsen bildar samhällets fundament och samtidigt skiljer lagen från människan.

Vid första anblick kan det verka som att rälsHAVETS vidunder, som hugger efter de människor som försöker lämna tågets trygghet, stammar från det mytiska naturtillståndet. Vill Miéville antyda att rälsHAVET, som en metafor för rättssystemet, är nödvändigt för att skydda människan mot hans egen natur? Så är naturligtvis inte fallet. Enligt Miéville finns det ingenting *naturligt* med naturtillståndet. Ej heller är tillståndet hypotetiskt,

eller förgånget. Det är rådande, och det är historiespecifikt – det är ett tillstånd specifikt för det kapitalistiska samhället. Sist men inte minst, naturtillståndet så som det målas upp av Miéville *är ett rättsligt tillstånd*.² Vi ska strax återkomma till detta.

Eftersom Kelsen åtar sig att skapa en teori där rätten inte besudlas av andra vetenskaper måste rätten göras till en rätt i sig, ett autonomt objekt i världen. Rätten, i synnerhet folkrätten, har förvisso ett politiskt ursprung men som vetenskapsobjekt antar den för Kelsen – och för en hel del av nutida juridisk forskning³ – en neutral skepnad. Miéville's rättsliga ontologi står i diametral motsats till denna föreställning. I sin förståelse av rättens grundläggande beskaffenhet och kännetecknen bygger Miéville på den sovjetiske rättsfilosofen Jevgenij Pasjukanis teori om rätten som social relation. För att begripa Miéville ska vi därför göra ännu en avstickare, denna gång till Pasjukanis. Där påvisas att grundnormens och den till synes neutrala rättens yta döljer exploatering och dominans. Exploatering och dominans existerar inte rätten till trots utan är tätt förbundna med rättens existens, det vill säga med det som gör rätt till just rätt.

Det vore nog så radikalt att påstå detta i modern rättsvetenskap eftersom dess självförståelse fortfarande i hög utsträckning utgår från så kallad rättsdogmatik, det vill säga tolkning av gällande rätt i syfte att uppnå normativ koherens i ett slutet system.⁴ Men Pasjukanis teori är inte relevant endast för att den fastslår att rätten är förbuden med exploatering och dominans – vilket också andra teorier som feministisk rättslära och rättsrealism delvis gör – utan för att den beskriver hur rätten är historiskt specifik för kapitalismen. Pasjukanis använder sig främst av de inledande kapitlen i Marx *Kapitalet* för att visa att rätten är en framträdelseform hos det kapitalistiska produktionssättet. Precis som Marx i sin analys systematiskt och stegvis vecklade ut alla kapitalismens mest grundläggande former – värde, pengar, arbete, kapital – genom att inleda med en undersökning av varuformen, så utvecklar Pasjukanis sin generella rättsteori genom en undersökning av rättssubjektet.

Där Marx skriver att samhället framträder som en oerhörd anhopning av varor, tillägger Pasjukanis

att det även uppträder som en oändlig ansamling varuägare. Medan varan ger sig tillkänna som ”ett mycket invecklat ting, fullt av metafysisk spetsfundighet och teologiska griller”, är varuägaren en enkel egendomlighet: de materiella förhållandena mellan varuägare, kapitalismens subjekt, bestäms helt av varornas inbördes sociala förhållande. Rättssubjektet gör sin entré här, som varuägarens sociala form.

Rättssubjektet är alltid centralt, i såväl rättsteori som rättslig praktik. En människa som instiger i rätten ikläder sig, mer eller mindre omedvetet, rollen som rättssubjekt. Rätten är inte intresserad av att lyssna, förstå och övervinna konflikter: rätten meddelar sin dom, eller medlar i domens skugga. Därför har rättssubjektet inga särskilda karaktärsdrag som erkänns av rätten – och *varje rättssubjekt är det andra likt*. Rättssubjektet kännetecknas, med andra ord, av en abstrakt eller allmän likhet. Denna abstrakta likhet är vad Pasjukanis liksom Miéville tar fasta på för att skapa en grund för en generella rättsteori respektive folkrättskritik, samt sammankoppla den med kapitalismens varuform.

För att en vara ska kunna säljas till ett pris inom ramen för det kapitalistiska produktionssättet krävs att värdet på denna vara kan fastställas i jämförelse med alla andra varor. Med andra ord krävs att alla varor – vad de än konkret består av – äger en abstrakt likhet som varor. För att dessa varor – saker, tjänster, arbetskraft – ska äga en abstrakt likhet, krävs i sin tur ett subjekt som definieras till fullo av samma likformighet. När arbetskraften säljs som vara inlemmas och definieras den omedelbart i och av en världsomspännande helhet som består av kapitalistiska bytesvärden. I samma stund inlemmas arbetaren, arbetskraftens ägare, i en värld av rättsliga anspråk mellan rättssubjekt.

Ett rättssubjekt definieras av rätten att sälja, försvara eller kräva utav andra. För Pasjukanis utgörs rättens fundament inte av den hypotetiska grundnormen utan av just detta utkrävande. Rättssubjektet växer fram under tyngden av sina anspråk, alltmedan tidigare former av sociala band mellan människor ersätts av banden mellan de varor som människorna äger. Detta framväxande rättssubjekt är naturtillståndets subjekt – det är

involverat i ett allas krig mot alla över rättsliga anspråk, och dess liv är ensamt, brutalt och kortvarigt. Nu är vi tillbaka hos Mieville, på rälshavet, med de människoätande vidundren: rättssubjekten. Historiskt spårar Mieville hur rättssubjektet, för att säkra sina egendomar eller rättsliga anspråk, samlas under en stat som genom våldsmopol säkerställer dessa anspråk. Men Mieilles centrala bidrag är just att detta våldsmopol inte är nödvändigt för rättens existens. Rätten är lika mycket rälsen som den är de odjurshärjade vidderna. Enligt Mieville är våldet inskrivet i rättens självaste form.

I den mån rätten kan beskrivas som ett normsystem är rättslig mening en argumentationsprocess, varigenom normernas mening förhandlas men aldrig slutligt fastslås. Det finns ingen mening inneboende i rätten som system – denna mening utvecklas dialektiskt genom rättssubjektet och rättssubjektets anspråk. Utan detta rättssubjekt menar såväl Pasjukanis som Mieville att Kelsens system och rättsliga normer bara är tomma, orörliga abstraktioner.

Folkrättskritik

Miéville skrev sin avhandling *Between Equal Rights* samtidigt som den amerikanska invasionen av Irak ägde rum. Vänstern har länge hyst en viss tilltro till folkrätten som blommade ut vid den här tiden. Denna tilltro kan relateras till historiskt viktiga folkrättsliga rättsfall som Nicaraguamålet där USA ansågs ansvarigt för folkrättsstridig våldsanvändning via internationell sedvanerätt (läs imperialism) genom sitt stödjande av den paramilitära gruppen Contras. Efter domen i Internationella domstolen i Haag valde dock USA att blockera alla dess effekter, något som skulle kunna tas till intäkt för att rätten är ett maktredskap för de härskande klasserna där USA

unika position ger dem möjlighet till immunitet från ansvar. Detta stämmer, men bara delvis. En syn på rätten där makten avgör allt är vad Pasjukanis kallar för instrumentell. Enligt Miéville missar den instrumentella rättsteorin att rättens abstrakta jämlikhet bygger på det ojämlika våld och tvång som är inneboende i rättens form. Folkrätten är alltså både jämlik och våldsam. "Folkrätt", skriver Pasjukanis i en sovjetisk rättsencyklopedi, "är formen som inbördes kamp för dominans mellan kapitalistiska stater antar". Rättens formulering är alltså dynamisk och konstitueras kontinuerligt av folkrättens primära subjekt – stater.⁵

Vore det då inte tveksamt att luta sig mot en sådan ordning?⁶ Miéville menar att eftersom folkrätten är processuell till sin natur kan den inte ge oss något egentligt stöd för huruvida en viss krigsföring är laglig eller inte. Även om USA dömdes i Nicaraguafallet var resultatet att rätten *intern* underminerade den internationella domstolens roll som ett medel för motstånd. Miéville vill mana oss till försiktighet innan vi förlitar oss på rätten i liknande fall. Även under invasionen av Irak fann sig kritiskt sinnade folkrättsteoretiker, som tidigare orerat om rättens obestämbarhet⁷, plötsligt försvara en position där rätten var fast och beständig snarare än förflyktigad. Mieville vill varna dessa kritiker och allmänheten, att det är färfängt att på så sätt vädja till den internationella rättens fasta betydelse. Snarare än en samling normer om vad som är rätt och fel, lagligt och olagligt, är rätten den process genom vilken rättslig mening skapas eller snarare genomdrivs. I denna process har varje stat samma rätt att säga sitt – och samma rätt att med makt och våld genomdriva sin tolkning av den internationella rätten som just rätt.

Det omöjliga

Mieilles största bidrag till en återaktualisering av marxistisk folkrättskritik är alltså att, med hjälp av Pasjukanis, visa att våldet är grundläggande för den internationella rättens själva form. Rätten, eller rättstaten, ska inte ses som motsatsen till utan som grundläggande för krig och våld. Med Mieilles ord: "den kaotiska och bloddrypande världen rutomkring oss är rättstaten."⁸ (The chaotic and bloody world around us is the rule of law.) Idag tänker många, så som Kelsen gjorde, att den internationella rätten utgör en samling rättsregler med förmåga att hindra eller lindra det fruktansvärda våld som finns runtom i världen. Men med Pasjukanis ser vi att det inte är rättsnormerna, utan rättens subjekt och deras våld, som utgör rättens specificitet. Den internationella rätten, för Mieville, är inte en samling rättsregler, utan *processen genom vilka dessa regler bestäms*. Denna process är oändlig och har inget på förhand givet slut, inget *rätt* svar. Tolkningsprocessen i och av rätten avslutas i stället genom att den av två sidor som har "rätt" tar sig den slutgiltiga rätten genom makt och våld. Mellan lika rätt avgör makten, som Marx uttryckte sig det *Kapitalet*.

Mot slutet av *Railsea* visar det sig att vidundren under rälshavets Grundnorm är mänskligt skapade men – liksom rättens abstraktioner – inte desto mindre verkliga. Pasjukanis var en av de främsta juristerna i Sovjet under unionens tidiga år. Under denna tid växte sig övertygelsen om att en värld organiserad helt bortom de kapitalistiska abstraktionerna var möjlig allt starkare. Eftersom rättsformen i kapitalismen är tätt förbunden med varuformen förutspådde Pasjukanis tidigt under sin karriär att rätten i det kommunistiska samhället skulle vittra bort eller förtvina. Så blev hursomhelst inte

fallet i Sovjetunionen. 1937 dömdes Pasjukanis till döden i enlighet med sovjetisk rätt.

Pasjukanis sökte fly rättens anspråk, ut på ett öppet hav av det ännu-inte-förutbestämda. Mot slutet av *Railsea* skymtar bokens hjältar det omöjliga: en liten bit räls, byggd av skräp och kasserat skrot löper ut ur rälshavets oändliga bredd. Kan det vara sant, vart leder den? Går det att lämna oändligheten, den ändlösa rätten? Marxismens största löfte är att varje system innehåller förutsättningarna för sitt eget upplösande. Pasjukanis, Mieville och tidsskriften Röda Rummet tillhör en stolt tradition som samlar och räddar det skräp och skrot som stora narrativ lämnar därefter, för att finna och visa förutsättningarna för någonting nytt. Sådant är motot för Mieilles tidsskrift *Salvage*: "between salvation and garbage there is salvage."⁹ <<



NOTER

¹Folkrätt är ett annat ord för internationell rätt, och den aktualiseras när det saknas en avgörande rättslig auktoritet. Detta är fallet i tvister mellan olika länder, eller i tvister som involverar olika länders rättssystem. Som vi ska visa anses inte folkrätt vara riktig rätt enligt den förhärskande förståelsen, just på grund

av den bristande hierarkin och systematiseringen. För Mieville, liksom för Pasjukanis, utgör folkrätten tvärt om en av de tydligaste manifestationerna av rättens form.

²Pasjukanis *Varan och Subjektet* s 149

³Kelsens inflytande på rättsvetenskapen i Sverige har varit stort, inte minst genom sin doktorand

Aleksander Peczenik, på sin tid verksam vid som professor i allmän rättslära vid Lunds universitet.

Åsa Gunnarsson & Eva-Maria Svensson (2023) *Rättsdogmatik*.

⁴Åsa Gunnarsson & Eva-Maria Svensson - *Rättsdogmatik*.

⁵International Law, Evgeny Pashukanis, *Selected Writings on Marxism and Law*

(eds. P. Beirne & R. Sharlet), London & New York] 1980, pp.168-83, 184-5. [Vår översättning]

⁶*Between Equal Rights* 298

⁷Miéville bygger delar av sin argumentation på "idealisten" Martti Koskenniemi och dennes tes om att folkrätten är obestämbar. Koskenniemi menar att det finns en

inbyggd struktur i det folkrättsliga argumentet som gör det möjligt att göra argument både för folkrätten (utopiskt) och stateras suveränitet (apologetiskt).

⁸Rule of Law är okänt svårt att översätta men kan förstås som tanken på att sammanhang ska styras av rätten. Jmf rättsäkerhet och tyska "Rechtsstaat"

⁹ salvage.zone



OCCUPY WALL STREET

– EN REAKTION MOT & ETT BARN AV NYLIBERALISMEN?

När en rörelse tappar luften är det lätt att fastna i uppgivenhet och cynism. Men det ger också möjligheter att stanna upp och kritiskt reflektera över vad som gjordes rätt och vad som gjordes fel och vilka lärdomar som kan göra oss rustade att lyckas bättre när nästa uppsving kommer. Röda Rummet's Johan Örestig har läst boken *Hegemony How-To: A Roadmap for Radicals* där Jonathan Matthew Smucker formulerar en sådan kritik av Occupy Wall Street.

Protestvågor kommer och går. I dystra tider är det hoppgivande att tänka på hur plötsligt motstånd kan uppstå och hur smittsamt det kan vara.

Under de senaste decennierna har vi sett det internationellt genom globaliseringsrörelsen och de sociala forumen, protesterna mot Irakkriget, de strejker och politiska uppror som följde på finanskrisen 2008, den arabiska våren, Black Lives Matter och den feministiska resningen i Iran. Men hur upplyftande det än är att minnas dessa uppsving så är det också nedslående hur de närmast tycks förutbestämda att ebba ut. När luften går ur rörelsen kan det kännas tungt och kanske till och med meningslöst att vara en av få som stannar kvar.

Men om man får tro Jonathan Matthew Smucker, mångårig organisatör och drivande i Occupy Wall Street (OWS) i USA, så är det arbete som sker mellan uppsvingen helt avgörande. Det är under denna tid som det finns utrymme att dra lärdomar av tidigare strider och med utgångspunkt i dem bygga en infrastruktur som gör det möjligt inte bara att samla ett växande antal människor utan också att på effektiva sätt kanalisera deras engagemang så att rörelsen blir så kraftfull som möjligt. För att lyckas med detta krävs en stor skopa självkritisk reflektion. I boken *Hegemony How-To: A Roadmap for Radicals* presenterar Smucker sina egna erfarenheter med fokus på OWS, som var en del av en bredare internationell rörelse och varade mellan den 17 september 2011 till den 15 november samma år. OWS mobiliserade människor mot social och ekonomisk ojämlikhet, mot korruption och maktmissbruk och för en fördjupad demokrati. Den mest kända parollen var den om att "vi är de 99 procenten", en anspelning på den absurda välståndskoncentrationen till förmån för en procent av USAs befolkning. Rörelsens huvudsakliga strategi var att ockupera parker och torg eller gator i affärskvarter och omvandla dem till arenor för kultur, demonstrationer och experi-

menterande med direktdemokratiskt beslutsfattande genom så kallade folkförsamlingar. Vad OWS uppnådde är omtvistat. Somliga anser att rörelsen var alldeles för subkulturell, inåtvänd och upptagen med strider på idéplanet. Andra menar att den bidrog till att utmana den nyliberala hegemoni som var rådande och rikta rampljuset mot frågor om jämlikhet och social rättvisa. Ytterligare några pekar på att rörelsens symboliska kamp inte hade ett egenvärde men att den var en förutsättning för att etablera en bred folklig bas för figurer som Bernie Sanders och Jeremy Corbyn. Smucker själv söker inga definitiva svar utan balanserar försiktigt mellan framgångar och misslyckanden för att fånga så rika erfarenheter som möjligt.

Nyliberalismens tilltagande motsägelse

På det mest generella planet kan man se OWS både som en reaktion mot och ett resultat av decennier av nyliberalism. Nyliberalismen i sin tur kan förstås på många olika sätt. Mest grundläggande syftar denna term på en ny fas i kapitalismen som inleddes under 1970-talet till följd av en avindustrialisering i västvärlden där finanskapitalet och techsektorn fick en framskjuten position i den kapitalistiska världsekonomin. I boken *Hegemony Now: How Big Tech and Wall Street Won the World (And How We Win it Back)*, visar Jeremy Gilbert och Alex Williams hur den politik som följde på detta skifte i mångt och mycket handlade om att bana väg och stärka ställningen för dessa skikt inom kapitalistklassen. Det handlade om sådant som avreglering av marknader, finansialisering av tillgångar, digitalisering av media och information och lagstiftning om patent och annat skydd av immateriell egendom.

En grundläggande motsägelse i den nyliberala ordning som växte fram var att den sökte ideologisk legitimitet genom att framställa sig som en garant för frihet och demokrati samtidigt som den i praktiken undergrävde eller åtminstone kringskar handlingsutrymme och inflytande för folkflertalet. I stabila perioder lyckades man i allmänhet komma undan med detta ostraffat: dels genom att framställa totalitära samhällsmodeller som de enda alternativen, dels genom att hävda att den nyliberala politiken åtmins-

tone skapade arbeten och garanterade trygghet för majoriteten. Men kombinationen av den faktiska frånvaron av utmanande samhällsalternativ (genom försvagningen av arbetarrörelsen och institutionaliseringen och professionaliseringen av folkrörelserna) och den dogmatiska hanteringen av politik som administration av en på förhand given ordning gjorde nyliberalismen illa rustad att förutse och hantera förändringar. I boken *The End of the End of History* kallar Alex Hochuli, George Hoare och Philip Cuncliffe detta för det "nyliberala sammanbrottsyndromet", en allmänt utbredd ovilja att acceptera och oförmåga att förstå och svara på förändring. När världen, i och med finanskrisen 2008, genomgick förändringar så stora att hela samhällen riskerade att kollapsa så stod nyliberalismen naken. När stater gick in för att rädda det finansiella systemet från kollaps och offrade miljontals människors försörjning och trygghet blev det tydligt att de hitintills samexisterande nyliberala och demokratiska idealen var oförenliga.

Det var genom att kanalisera den allmänna oron över samhällsordning och vreden över nyliberalismens antidemokratiska sida som OWS växte till en folkrörelse, som bland annat lyckades mobilisera 100 000 människor till en stöddemonstration på Times Square den 15 oktober 2011. Här menar Smucker att rörelsens slogan om att vi är de 99 procenten spelade en viktig roll. Detta då den pekade på en nödvändig expansion. Den uppmanade de redan aktiva att inte bara agera för, utan tillsammans med, de 99 procenten, att blicka bortom den rörelse som finns nu och hitta sätt att aktivera den potentiella politiska energin hos de som ännu stod utanför. Parollen var, för att låna ett uttryck från Pierre Bourdieu, en "världsskapande" handling eftersom den etablerade en växande gemenskap. Smucker visar hur populariteten i denna paroll och de stora skaror som anslöt sig till Occupyrörelsen tornade upp sig till ett påtagligt orosmoln för en ekonomisk och politisk elit som under lång tid fått arbeta ostört med att bli rikare och mäktigare.

Occupyrörelsens popularitet kom dock inte bara av kritiken av den rådande ordningen utan av att den blev till en arena för demokrati i praktiken. Den bröt in i och utmanade ett samhälle där demokratiska ideal var utbredda samtidigt som

ARTIKELFÖRFATTARE

Johan Örestig

är doktor i sociologi och lektor vid Umeå universitet. Ingår i Röda Rummet's redaktion.



Det var genom att kanalisera den allmänna oron över samhällelig oordning och vreden över nyliberalismens antidemokratiska sida som OWS växte till en folkrörelse.

arenorna där sådana ideal kunde praktiserats varit på allmän nedgång under den nyliberala eran. Genom att ockupera parker, torg och gator och fylla dem med människor som diskuterade och röstade i olika frågor skapade rörelsen platser som blivit sällsynta på andra platser i samhället. De gav mängder av människor möjlighet att uppleva och utveckla den demokrati som många saknade. På så sätt ägnade sig Occupy åt det som Smucker kallar ”prefigurativ politik”: de strävade efter att organisera sig i enlighet med principerna för det samhälle som de ville skapa i framtiden. Fördelarna med en sådan taktik är tydliga. Det är ett sätt att mobilisera människor på som visar att man förstår *egenvärdet* i organisering. OWS var ju inte bara en protest mot utan också en (tidsligt och rumsligt avgränsad) lösning på nyliberalismens undergrävande av demokratiska arenor. Rörelserna visar dessutom att det de kämpar för inte är abstrakta realistiska principer utan att de är genomförbara här och nu, även om de behöver skalas upp till samhälls nivå. Men Smucker poängterar att det finns en stor risk med prefigurativ politik och det är att den faller offer för känslor av självtillräcklighet. Med tiden blev Occupy inåtvänd och upptagen med att behålla sin egen särart i förhållande till det omgivande samhället. En anledning till detta, som ofta anfördes av aktivister själva, var risken för kooptering, det vill säga att rörelsen skulle förlora sin radikalitet genom att närma sig myndigheter och reformistiska partier med målet att behålla status quo. Det var ett reellt problem. Men Smucker menar att denna tendens också har att göra med ett mindre uppenbart men viktigt allmänt kulturellt skifte under efterkrigstiden, som i och med nyliberalismen och digitaliseringen av medier och kommunikation har förstärkts.

Ett splittrat folk kan alltid besestras

För att förstå varför så många rörelser så lätt upplöses till mindre, ofta konkurrerande, subkulturella grupper går Smucker tillbaka till efterkrigstidens ekonomiska uppsving. De föregående decennierna hade präglats av knapphet och social oro, något som nådde kulmen under den stora depressionen mellan världskrigen. Men med freden och återuppbyggnaden följde en ekonomisk tillväxt och politiska reformer som i grunden förändrade folkflertalets livsvillkor och framtidsutsikter i västvärlden. Statsvetaren Ronald Inglehart menar, i boken *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics* från 1977, att dessa omvandlingar banade väg för ett kulturellt generationsskifte från materialism till postmaterialism. Hans teori är grundad i två antaganden. För det första speglar individens prioriteringar de allmänna socioekonomiska förhållanden de lever i på så sätt att de tenderar att värdera resurser som är knappa högst. För det andra kännetecknas relationen mellan den socioekonomiska miljön och prioriterade värdena en tidsfördröjning eftersom värderingarna grundläggs i ung ålder. Den generation som växte upp under den stora depressionen kom att fortsätta värdera den materiella trygghet som i ungdomsåren var så knapp, även om de senare i livet utbildade sig, blev höginkomsttagare och kunde räkna med goda pensioner. Den generation som växte upp under en efterkrigstid som präglades av optimism, framstegstro, utbyggnad av utbildnings- och välfärdssystem kunde ta den materiella tryggheten för given och prioritera postmateriella värden såsom autonomi och självförverkligande.

Detta skifte var djupt förknippat med en förändring av kapitalismen som blev alltmer inriktad på produktion av konsumtionsvaror kopplade till hem, familj, fritid och livsstil. Med ett ökat och föränderligt utbud av varor fanns oändligt många olika identitetsmarkörer att välja mellan och individer och grupper definierade sig, i sin jakt på autenticitet, ofta i kontrast med andra individer och grupper. Antropologer kallar denna dynamik för ”schismogenes”: i en miljö präglad av konkurrens utvecklas identiteter genom rivalitet mellan individer och grupper på sätt som över tid tenderar att öka skillnaderna. Under efterkrigstiden kunde detta fenomen observeras genom en tilltagande kulturell generationsklyfta och genom en oerhörd tillväxt av olika subkulturer.

Ingleharts argumentation är mer sofistikerad än vad det finns plats för att visa här. Men det viktiga är att hans teori visar på hur skiftet mot postmaterialism satte igång självförstärkande processer. Trenden är att stora gemenskaper som inkluderar breda grupper splittras upp och ersätts av mindre grupperingar som ofta är nischade på olika sätt. Det kan handla om mer generationsuppdelade umgängesformer men också om subkulturella grupperingar inom generationer där musiksmak, politiska uppfattningar, utbildning och annat blir det som förenar medlemmarna. Drivkrafterna bakom denna trend är komplexa. Det beror inte bara på att många människor fått det bättre materiellt sett. Det beror också på att samhället är ojämnt. Det är till exempel allmänt känt att ju större skillnader som råder mellan människor med avseende på inkomst, boendeförhållanden, tillgång till vård, utbildning och livsstil desto svårare blir det att se gemensamma problem och sammanfallande intressen. Men trenden drivs också på av självselektering: människor bildar eller söker sig själva till små gemenskaper. Anledningen till detta är att det är oerhört belönande att bli upptagen i en nischad gemenskap som så många andra inte får eller kan tillhöra. Men hur belönande det än är på individ- och grupp nivå så är det politiskt katastrofalt eftersom en vänster utan förmåga att samla breda grupper till kollektiv handling förblir marginell och maktlös.

Från öppenhet till slutenhet

Smucker använder Ingleharts teori för att visa hur dessa allmänna samhälleliga och kulturella processer präglade OWS. I en särskilt intressant passage förklarar han varför termen ”aktivist” får sitt verkliga genomslag först under 1980- och 1990-talet. I tidigare historiska perioder beskrev sig människor som fackliga, socialister, medborgarrättskämpar och så vidare. Det är beteckningar som antyder att man ansluter sig till en bredare rörelse med vissa värden och mål och vänder sig emot de antifackliga, de borgerliga och så vidare. Aktivist är en både politiskt tommare beteckning eftersom den behandlar huvudmotsättningen som den mellan aktiva och passiva och blir en i raden av nischer som människor byggde sin identitet kring. Det är en helt tidsenlig term eftersom den gör handlande till en identitetsmarkör och aktivism till en gemensamhetskapande nisch bland andra. Detta blev ett problem inom OWS. Men det var inte på förhand givet att det skulle bli så. Smucker menar att det mest lovbara med rörelsen var de element som aktivt försökte utvidga solidariska gemenskaper och göra gränserna mellan Occupy och andra sociala rörelser öppna och flytande. Ett exempel är de

bostadspolitiska protesterna. Efter finanskrisen, som ju utlöstes genom att en bolånebubbla sprack, ökade hemlösheten i USA på många håll. Initiativet Occupy Homes mobiliserade för en nationell aktionsdag för att protestera mot storbankerna, bland annat genom blockader av planerade vräkningar, ockupationer av tomma byggnader och störningsaktioner mot banker som auktionerade ut beslagtagna hem. Dessa aktioner skedde i nära samarbete med lokala organisatörer från etablerade organisationer. Smucker menar att dylika kampanjer bar på en enorm potential och det av två anledningar. För det första fokuserade de på omedelbara problem och behov på lokal nivå samtidigt som de förstod problemen och behoven som resultat av finanskapitalets makt och politikens korrup­tion. Det gjorde att Occupyrörelsen framstod som mindre abstrakt i fler människors ögon: den kämpade för saker som skulle göra oerhörd skillnad i många människors vardag. Samtidigt begränsade kampanjerna sig inte till lokala strider utan länkade dem samman som uttryck för ett allmänt systemfel. För det andra fungerade de som broar mellan Occupy och det omgivande samhället. Kampanjerna skapade fysiska mötesplatser där gränserna mellan vi och dem utmanades. Det sänker inte bara trösklarna att bli del av rörelsen utan det minskar också det mentala avståndet mellan aktivister och den bas som de försöker mobilisera.

Men Occupy präglades hela tiden av en spänning mellan denna masslinje och den samtida tendensen till subkulturell splittring. Ett problem som Smucker pekar ut är den utbredda motviljan mot att tänka på sig själv eller andra i termer av ledare som personifierades av anarkister som David Graeber. Det bäddade för idealisering av rörelsebyggande som något som uppstår spontant. De bostadspolitiska protesterna var exempelvis starkt beroende av kunskandet och nätverken hos ledare i etablerade organisationer på grannskapsnivå. Men många inom Occupy hade svårt att erkänna betydelsen av dessa funktioner. Istället tenderade man att se på dem med misstänksamhet, som ett slags lokala byråkrater som stod i vägen för vanliga människors initiativ. Avståndstagandet mot lokala ledare försvagade, enligt Smucker, Occupyrörelsens förmåga att växa och utveckla effektivare kampmetoder. Ett annat problem hade att göra med beslutsprocesser. Med tiden blev det alltmer uppenbart att stora direktdemokratiska möten genom folkförsamlingar var usla på att fatta de många löpande beslut som krävdes för att rörelsen skulle hantera nya situationer, om det så var förhandlingar med polis och lokala politiker eller att bygga och upprätthålla system för mat och logi för ett växande antal demonstranter. Samtidigt var det som om många inom OWS förälskat sig i sin egen taktik. Principen om folkförsamlingar hade blivit en så central del av aktivisternas identitet att de inte ville se vare sig dess gränser eller att den med tiden kanske helt spelat ut sin roll.

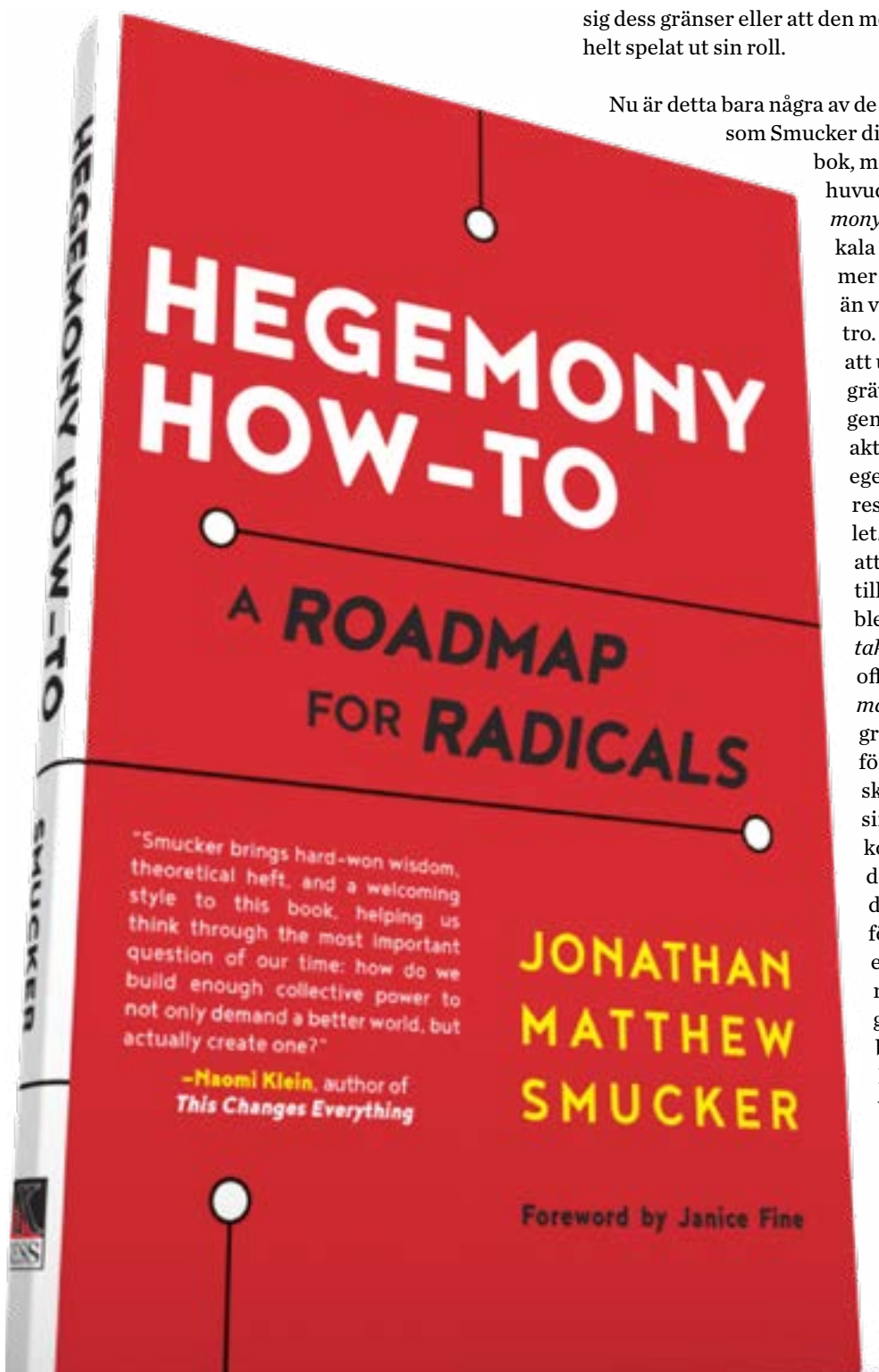
Nu är detta bara några av de många exempel som Smucker diskuterar i sin

bok, men de visar på huvudpoängen i *Hege­mony How-To*. Radikala rörelser är alltid mer barn av sin tid än vad de själva vill tro. OWS gick från att utmana undergrävandet av folkliga gemenskaper till att aktivt bidra till sin egen alienering från resten av samhället. Smucker menar att en anledning till det var att OWS blev så fäst vid taktiken att den offrade rörelsen och målen. Taktik är ju i grunden ett medel för att en rörelse ska ta nästa steg i sin utveckling och komma närmare de politiska mål de satt upp. Det är förstas viktigt att en rörelse uppfinner en taktik som ger den stort och brett genomslag. Men det är lika viktigt att den kan se när taktiken spelat ut sin roll och överge den för en som är effektivare i de nya omständigheter som råder.

Att vänja sig vid att det går att vinna

Smuckers bok gavs ut 2017. Det är inte jättelänge sedan men det har hänt väldigt mycket sedan dess. På vissa sätt känns den daterad. Författaren lägger ned mycket tid åt att kritisera subkulturella strömningar inom vänstern som är mer upptagna av att framhäva sin radikalitet än att bredda sin bas och växa. Denna vänstervåg har ebbat ut och vi är nu inne i en förvirrande period som statsvetaren Anton Jäger träffsäkert beskriver som "hyperpolitisk", där snart sagt varje fråga har en högexplosiv politisk laddning samtidigt som väldigt få människor är delaktiga i de organiserade intressekonflikter som vi traditionellt förknippar med politik. Subkulturer fortsätter frodas men gör det snarare i sociala medier än på gatorna och den vänster som trots allt finns gör sitt yttersta för att vara folkkär, särskilt i Sverige. Allt som andas radikalism betraktas som ett hot mot försöken att framstå som folkliga och regeringsdugliga, om det så är stöd åt kurdiska befrielse­rörelser eller krav på en klimatpolitik till vänster om en grön ny giv. En hel del av det Smucker lyfter fram i sin bok skulle kunna tolkas som argument för en sådan vänster. Han talar om sådant som behovet att kartlägga rörelsens sociala bas, det vill säga de grupper som man potentiellt kan vinna stöd hos, och om vikten av att ersätta ett otillgängligt och avskräckande ideologiskt och teoretiskt språkbruk med konkreta budskap och mål. Det är ju i mångt och mycket vad Vänsterpartiets taktik har gått ut på under de senaste åren.

Även jag är av uppfattningen att vänstern måste bli folkligare, både genom att bryta med en akademisk ton och en vänsterjargong som många människor upplever som världsfrånvärd eller förlegad. Det är imponerande hur Vänsterpartiet, trots en pågående högervåg, så framgångsrikt värvar nya medlemmar. Men om vänsterns självkritiska reflektion efter OWS behövde göra upp med subkulturella tendenser så måste den idag fokusera på begränsningarna med taktiken att bli folkkära. Det stora problemet som jag ser det är att vänstern idag tycks betrakta ökat medlemsantal och väljarstöd som ett egenvärde. Ett rekord i medlemstillströmning firas medan frågan om vad man ska göra med alla som ansluter sig i regel lämnas obesvarad. Här aktualiseras en annan sida av Smuckers argumentation, nämligen att vänstern måste sikta på att bli *hegemonisk*. Vänstern ska inte anpassa sig efter vad som idag är "sunt förnuft" utan organisera sig på så sätt att det sunna förnuftet kan förändras. Huvudfrågan bör vara den som Paulo Freire en gång reste: "Vad kan vi göra nu för att vi imorgon ska kunna göra det vi inte kan göra idag?". Vänstern måste visserligen samla ett växande antal människor. Men det räcker inte. Den måste lära sig att ta tillvara på alla dessa människors kunskap och engagemang. Den måste etablera en levande gemenskap där människor som i övrigt är främlingar utvecklar solidariska band. Den måste utveckla kampmetoder som gör att människor som vant sig vid att förlora inser att det är möjligt att vinna. En sådan vänster gör människor starka nog att kräva sådant som de knappt vågar tänka i sin enskildhet. <<





I boken *Krisernas tid* (2022) undersöker Ståle Holgersen, lektor vid Örebro universitet och medlem i Socialistisk politik, hur ekonomiska och ekologiska kriser hänger samman och skiljer sig från varandra. Holgersen menar inte bara att vi måste förstå kapitalismens kriser för att vi ska kunna förstå kapitalismen, utan även att kriserna bidrar till kapitalismens överlevnad. I höstas publicerade vi ett utdrag av *Krisernas tid* (Röda rummet #196) och i detta nummer vill vi fördjupa vårt engagemang genom att publicera fyra olika kommentarer. I nästkommande nummer publicerar vi Holgersens svar.

”Ståle Holgersen har med **Krisernas tid** skrivit den bok jag länge väntat på; en genomgång av och diskussion om de marxistiska kristeorierna som rör sig högt över positionskrigens skyttegravar.”

Hur ska vi förstå den ekosocialistiska staten?

Ståle Holgersens bok *Krisernas tid* väcker viktiga frågor som rör statens roll i såväl den ekologiska krisen som i hur ekosocialismen skulle kunna erbjuda en lösning. I boken får staten genomgående representera den härskande politiska klassen och aktörer som på olika sätt representerar staten beskrivs stå i stark beroendeställning till den kapitalackumulation som driver på den ekologiska krisen. Det generella budskapet är inledningsvis att här, hos staten, högre offentliga tjänstemän och övriga statliga aktörer, har inget gott skett i förhållande till klimatförändringarna. Tvärtom är den representativa demokratins institutioner och det politiskt-administrativa systemet i betydande del skyldig till förändringarna. Holgersen skriver: ”staten har alltmer blivit en förvaltare av kapitalistklassens gemensamma intressen. Vid kriser i dag finns absolut inga tvivel – staterna är villiga att sträcka sig extremt långt för att rädda systemet eftersom det för dem i så hög grad handlar om att rädda sig själv”.

Samtidigt som utgångspunkten att staten, statstjänstemän och kapitalister delar grundläggande gemensamma intressen är central så framstår staten i bokens sista kapitel som en grundläggande aktör för förändring där statlig reglering får en särskilt avgörande roll. Holgersen menar att det inte går att ”komma undan” staten. Istället måste den vara med i förändringen. Att tänka sig större förändringar utan stöd från staten är orealistiskt. Ett annat perspektiv framträder nu: det finns en möjlighet för staten att ta en större och förändrad roll och kriser kan bidra till att driva på en sådan vändning. Jag hade önskat att redogörelserna för statens funktionssätt i större utsträckning hade bäddat för att vi skulle kunna förstå den här möjligheten. Mot bakgrund av bokens tidigare argumentation väcks frågorna; givet att politikerklassen är girig och korrupt och att statliga tjänstemän har allt för nära relationer till näringslivet och kapitalister, hur ska den ekosocialistiska staten egentligen skapas? Hur kan en vändning ske om staten är så pass djupt försjunken i kapitalismens och kapitalistklassens intressen? Hur kan radikal politik och genomförande av denna uppstå?

En tolkning är att Holgersen bygger sina tankar om den ekosocialistiska staten på öppningar som finns att hämta framför allt i Gramscis teorier om the integral state och Jessops teorier om the relational state, men dessa lämnas förhållandevis outhärdade. Dessa teorier diskuterar statliga och offentliga institutioner som placeras mellan – och i semi- eller relativ- autonom ställning till såväl näringslivet, politiken som



Ståle Holgersen

sociala rörelser och de såväl lösningar som möjligheter till förändring som detta kan innebära. Holgersen utelämnar också de faktiska gränser mellan statliga institutioner och omgivande aktörer som manifesteras i lag och reglering eller i praxis, liksom (välfärds)statens komplexa och dubbla roll i en kapitalism att å ena sidan stödja den kapitalistiska utvecklingen och skydda kapitalistiska intressen och å andra sidan agera krockkudde för kapitalismens effekter genom att skydda medborgare från exploatering genom att möjliggöra individuell välfärd. En utökad diskussion om dessa aspekter hade eventuellt underlättat förståelsen för hur förändring skulle kunna ske i praktiken. Det hade varit intressant att i *Krisernas tid* få en tydligare definition av staten och läsa en mer på djupet formulerad kritik av dess förhållande till den ekologiska krisen. Men framför allt saknar jag som läsare en mer konkret redogörelse för hur staten kan bli en del av lösningen och den ekosocialistiska framtiden.

Vanja Carlsson

Om hopp och kriser: en fråga till Ståle Holgersen

Det kanske viktigaste budskapet i Ståle Holgersens imponerande bok är att ekonomiska och ekologiska kriser är fundamentalt olika. Visserligen skapas båda av kapitalismen, men medan de ekonomiska övervinns som del av kapitalismens logik finns inget i systemet som talar för de ekologiska krisernas övervinnande. Alla kriser medför lidande, sär-

skilt för de svagaste och mest utsatta i samhället, och därför är kriser inget att hoppas på. Ingen av kriserna utgör egentligen ett hot mot kapitalismen. De ekonomiska stärker den snarare och paradoxalt nog verkar inte heller de ekologiska kunna försvaga kapitalismen, trots att de pekar mot en potentiell undergång för våra samhällen. Holgersens tes när det gäller vilken effekt de ekologiska kriserna egentligen har på kapitalismen är komplex: de bidrar visserligen inte till att regenerera kapitalismen men inte heller till att undergräva den. Vi kan varken hoppas på att systemet ska lösa dem åt oss eller att de ska hjälpa oss att kullkasta systemet. Det går utmärkt, skriver han, att tänka sig en värld i flammor där den sista kapitalisten säljer en kanna bensin till sin sista kund (s.132). Kapital kan nämligen ”ackumuleras under i stort sett vilka ekologiska villkor som helst, oavsett hur degraderade de är, åtminstone så länge det finns människor kvar” (s.115).

Men går det att tänka sig att samhället går under utan att minsta ekonomiska kris uppstår? Om naturen förstörs borde det väl rimligen också försvaga kapitalismen? Holgersen verkar hålla med om detta när han påpekar att kapitalismen är beroende av naturen och dess bruksvärden. Han betonar också att den eviga tillväxt som kapitalismen förutsätter står i motsättning till den fysiska verkligheten. Hans poäng verkar alltså inte vara att ekologiska kriser inte undergräver kapitalismen, utan att de gör det för sent och tar resten av världen med sig i sitt fall. Här sammanfaller hans bedömning med Kohei Saitos: “considering the enormous elasticity of capital, it remains unclear whether capitalism or the Earth will collapse first” (Marx in the Anthropocene, Cambridge University Press, 2022, s. 127). För att återgå till den ”siste kapitalisten” – om det verkligen är den ”siste” är det ju knappast kapitalismens triumf över naturen som exemplet illustrerar, utan snarare att kapitalismen och ekologi bryter samman samtidigt. Vad som återstår att klargöra är hur dessa två fortgående sammanbrott samspelar. Här blir Holgersen i mitt tycke en smula otydlig. Han hänvisar till olika abstraktionsnivåer och påpekar att en djupare analys än en som enbart fokuserar på kausalsamband mellan ekologiska och ekonomiska kriser synliggör att båda kriserna är rotade i ett system kännetecknat av en central motsättning mellan bytes- och bruksvärde (s. 117). Detta låter lovande, men det blir aldrig tydligt i boken hur denna motsättning slår igenom i relationen mellan ekologi och ekonomi. Hur blir egentligen den siste kapitalisten den siste, och hur kan det absurda skenet uppstå att kapitalismen är vid god vigör även i en situation där både den och resten av världen håller på att gå under? Även om Holgersen erkänner att beroendet av bruksvärden utgör en begränsning för kapitalet verkar han mindre intresserad av

begränsningen i sig än av hur den bidrar till en fortsatt kapitalackumulationsprocess.

Jag hade önskat mig en tydligare sammankoppling mellan abstraktionsnivåerna för att ge ett mer konkret grepp om hur relationen mellan natur och kapitalism ser ut. Ett möjligt sätt att analysera detta förhållande vore genom att fokusera mer på bruksvärdenas roll i den kapitalistiska produktionen. När Holgersen hävdar att kapital kan ackumuleras under nästan vilka villkor som helst måste man tillägga: ja, men inte lika effektivt. Antag att kol inte funnits. Hade den industriella revolutionen då kunnat ta fart? *I Fossil Capital* påpekar Andreas Malm att det fanns politiska (om än ej snävt tekniska) fördelar med kolet som gjorde att de tidiga brittiska industrikapitalisterna föredrog det framför vattenkraft. Att de skiftade från vatten till kol var för att de tjänade på det. Det betyder rimligen att de inte skulle ha tjänat lika mycket om de inte hade bytt. Ytterligare ett sätt att resonera vidare kring relationen mellan natur och kapitalism vore att se närmare på begreppet organisk sammansättning: innebär inte dyrare råvaror rimligen också en ökning av konstant relativt variabelt kapital och vad innebär det i sin tur för möjligheten till värdeskapande? En sista fråga gäller politiska kriser. I förhållande till ekonomisk-ekologiska kriser verkar argumentet att kriser inte är möjligheter hållbart, men gäller det även politiska kriser? Jag håller med om den varning Holgersen utfärdar: det finns tyvärr en grupp i dagens samhälle för vilken kriserna faktiskt är något att hoppas på, nämligen den politiska högern. Men borde det inte gå att urskilja chanser även för vänstern i politiska kriser, beroende på vilken typ av politisk kris det gäller och vilket politiskt projekt det är som krisen hotar? Detta innebär i sin tur att vårt fokus kanske bör flyttas en aning. Det är inte bara de ekonomiska och ekologiska kriserna, utan även de politiska som vi måste förstå bättre och förbereda oss för. Nu inser jag naturligtvis att det kan vara väl mycket begärt att Holgersen, som skrivit en utomordentlig bok om ekonomiska och ekologiska kriser, även ska ta upp en tredje sorts kris. Men det är kanske ett ämne för en framtida bok?

Carl Cassegård

Hegemoniska kriser kan vidga möjlighetshorisonten för kollektiv handling

Ståle Holgersen har med *Krisernas tid* skrivit den bok jag länge väntat på; en genomgång av och diskussion om de marxistiska kriteorierna som rör sig högt över positionskrigens skyttegravar. Därtill lämnar Holgersen ett viktigt eget bidrag till förståelsen av det samtida, krispräglade globala tillståndet genom en analys av hur ekonomiska och ekologiska kriser samspekar. Eftersom Holgersen inte stannar vid ambitionen att förklara världen utan också vill bidra till att förändra den ska jag här ställa några frågor som handlar om hur vi ska förstå förhållandet mellan sociala rörelser och kriser, något som Holgersen egentligen bara berör i förbifarten. Frågeställningen om förhållandet mellan sociala

rörelser och kriser är tvådelad. Den gäller för det första huruvida sociala rörelser, eller omfattande protester, kan bidra till att driva fram kriser i kapitalismen. För det andra om kriser i sig öppnar möjligheter för sociala rörelser att mobilisera för radikal samhällsförändring.

I det moderna samhället har sociala rörelser varit pådrivande i alla förändringar som medfört fördelning av makt eller resurser från de få till de många. Ändå är det notoriskt svårt att fastställa exakt i vilken grad förändringarna kan tillskrivas rörelsernas kollektiva handlande. Det gäller också möjligheterna att hitta tydliga mönster i den moderna historien som ger stöd åt ett antagande om ett kausalt samband mellan sociala rörelsernas mobilisering och kriser. Holgersen pekar på att i stort sett samtliga av 1900- och 2000-talens stora kapitalistiska kriser har föregåtts av relativt omfattande protester, men menar att det skulle vara alltför spekulativt att peka på några sådana samband. I flera av de fall han nämner syns resonemanget rimligt. Men Holgersen hastar alltför för snabbt förbi de marxistiska teorier som på goda grunder hävdar att arbetarrörelsens styrka i kapitalismens kärnländer bidrog till det tidiga 1970-talets kris genom att begränsa kapitalismens profiler och expansionsmöjligheter. Man kan också tillägga att den framgångsrika antikoloniala kamp som kulminerade på 1960-talet begränsade möjligheterna till kapitalistisk expansion utanför kärnländerna. Även de kostsamma försöken att bekämpa denna kamp (till exempel i Vietnam) bidrog till att försvaga kapitalismen. Det sätt på vilket nyliberalismen, som det politiska svaret på denna kris, utformades bekräftar ju också ett sådant antagande; i kapitalismens kärnländer fördes en politik som bekämpade fackföreningarna, gynnade expansionen av prekärt, lågt betalt arbete och i förlängningen medförde reallönesänkningar, medan de postkoloniala länderna underkastades strukturanpassningsprogram som bäddade för den kapitalismens globalisering som medförde expanderad exploatering av arbete och expropriering av naturresurser i det globala syd.

På ett teoretiskt plan går det också att föreställa sig att globalt omfattande, ihållande strejker kan utlösa en kris för den kapitalistiska ekonomin. Det behöver inte handla om generalstrejker; en strategisk blockering av noder i den globala ekonomins nätverk av transportvägar skulle vara tillräcklig. Även en konsumtionsvägran i stor skala på det sätt som delar av miljörelsen föreslår skulle vara krisbefrämjande. Men Holgersen ser inte krisskapande strategier som ett produktivt sätt att avskaffa kapitalismen. En av bokens viktiga politiska ståndpunkter, formulerad med adress till den socialistiska vänstern, är att kriser inte är något vi bör hoppas på. Kriser innebär, menar Holgersen, stort lidande för både arbetarklassen och andra prekära grupper och gynnar egentligen bara det kapitalistiska systemet självt, och möjligen också högerrörelser som kan utnyttja den osäkerhet och otrygghet som följer med kriser.

Hopp om radikal samhällsförändring behöver självklart inte knytas till en föreställning om att kapitalismen först måste kastas in i en kris. Jag är enig om att det bästa tänkbara scenariot är en socialistisk revolution utan allt det lidande som

en kris för med sig. Och den samtida rörelseforskningen är enig med Holgersen i att omfattande uppror och protester inte förutsätter kriser. Men likväl tycker jag att Holgersen närmar sig frågeställningen om kris och kapitalism från fel håll. Huruvida socialister hoppas på kriser eller inte saknar ju betydelse för det faktum att kapitalistiska kriser sker med regelbundenhet – och att vi idag är mitt i en, med kapitalismen intimt sammanhängande, mångdimensionell ekologisk kris. Vad som betyder något är vilken analys en socialistisk rörelse gör av dessa pågående och kommande kriser – och hur den agerar. Här kommer vi således in på den andra delen av frågan om förhållandet mellan sociala rörelser och kriser. Och här menar jag att det finns ett starkt skäl för att hävda att kriser kan vidga möjlighetshorisonten för kollektiv handling. Detta är knutet till ett faktum som Holgersen egentligen inte diskuterar i boken: att den ekonomiska logik som är verksam i kapitalistiska kriser alltid är oupplösligt förbunden med en politisk-ideologisk dimension. Det innebär att när en kris uppstår i den kapitalistiska ekonomin så åtföljs den alltid av en politisk definitionsstrid, där olika intressebaserade samhällskrafter söker vinna tolkningsföreträde genom att etablera ”sanningen” om krisen, vad som är dess orsaker, konsekvenser – och framför allt, vad som bör göras åt den. De krafter som vinner denna strid utformar också svaret på krisen, politiskt, ekonomiskt och ideologiskt.

Jag skulle inte vilja påstå att varje kapitalistisk kris också är en hegemonisk kris, men det finns en betydande potential för detta, och jag skulle vilja hävda att både 1930- och 1970-talens ekonomiska kriser också var hegemoniska kriser. Potentialen för en hegemonisk kris – och därmed de ökade möjligheterna för kollektiv handling – kan formuleras ganska enkelt: möjligheten att få gehör för ett radikalt ifrågasättande av kapitalismens legitimitet ökar i kriser. Detta ska också ses i ljuset av att legitimiteten för kapitalismen också i icke-kristider inte är så överväldigande som exempelvis svenska borgerliga ledarsidor ständigt försöker få oss att tro. Exempelvis konstateras i undersökningar av Edelman Trust Barometer att även under ”goda tider” anser mer än hälften av befolkningen i kapitalismens kärnländer att kapitalismen gör mer skada än nytta. Nu skulle jag inte vilja påstå att legitimiteten som kapitalismen behöver främst handlar om vad människor går runt och tänker om den, utan i hur vi varje dag bidrar till att reproducera kapitalismen genom våra handlingar. Och grunden för denna legitimitet är att kapitalismen för tillräckligt många i de kapitalistiska kärnländerna levererar de saker som behövs för att reproducera livet – och även för att njuta av det. Vad som händer i en omfattande kris är att denna legitimitet undergrävs i samma mån som kapitalismens kapacitet att leverera minskar. Kapitalismens ”materiella misslyckande” i en krissituation är alltså det som ytterst lägger grunden för en potentiell hegemonisk kris och därmed för möjligheten att mobilisera människor i en rörelse för samhällsförändring. Fascismens historiska framgångar i kristider bekräftar, snarare än motsäger, existensen av ett sådant vidgat politiskt handlingsutrymme.

Håkan Thörn

Demokrati och rättigheter i krispolitikens tid

I Krisernas tid (2022) föresätter sig Ståle Holgersen att utveckla en kriskritik och peka fram mot en ekosocialistisk krispolitik. Kriskritiken står i centrum och är fullt ut framgångsrik. Åtminstone kvarstår efter min egen läsning av Krisernas tid inga tvivel om att Holgersens grundläggande argument är övertygande. Kriser leder inte automatiskt till kapitalismens kollaps. Kriser återskapar tvärtom kapitalismen. Kriser är inte en möjlighet – de är problemet.

Däremot framstår en väsentlig del av den ekosocialistiska krispolitiken som i bästa fall oklar och i värsta fall som motsägelsefull. När Holgersen hävdar att "ekosocialism är demokrati" är det förmodligen få som invänder. Likväl kvarstår frågan om vad som egentligen menas med demokrati i det här sammanhanget, och om den demokratiuppfattning som Holgersen verkar ställa sig bakom verkligen hänger samman med hans kriskritik.

"Demokrati handlar om att dela på makten," skriver Holgersen, "vilket är just vad som händer när ekonomiska beslut flyttas från stängda rum med icke-valda ägare, till öppna rum med folkvalda som handlar på en grundval av folkligt förankrade program." Ekonomiska och ekologiska kriser "måste lösas med både ekonomisk och parlamentarisk demokrati." Diskussioner om produktionens villkor öppnar "i sig för ökad demokratisering av samhället." Några sidor tidigare har läsaren blivit varnad för den stalinistiska erfarenheten, som "måste vara en evig påminnelse om vikten av demokrati, rejäl arbetarmakt på arbetsplatsen, pressfrihet och yttrandefrihet ..."

Mitt problem med denna beskrivning av demokratin är att det inte är uppenbart om den innehåller några samhällsliga kännetecken, eller om den är giltig oberoende av samhällets klasskaraktär. På så vis förbereds i nästa led en bördig jordmån för en liberal demokratidefinition som låter oss välja mellan kapitalistisk demokrati eller Stalins Gulag.

Styrkan och originaliteten hos vitt skilda marxister som Jevgenij Pasjukanis, Ellen Meiksins Wood och Robert Fine är att de på olika sätt har visat att detta val mellan en liberal demokratidefinition och Gulag bygger på falska premisser. En uppfattning som reducerar demokratin till en fråga om att dela på makten, till press- och yttrandefrihet samt till folkligt valda representanter som ska fatta både ekonomiska och parlamentariska beslut tycks acceptera en definition som är förenlig med såväl världets tysta tvång som med klassrelationen mellan arbetskraft och kapital under kapitalismen. Enligt Pasjukanis är den jämlikhet som lag, rättigheter och demokrati baseras på under kapitalismen tätt förbunden med det sätt på vilket varans och världets form bortser från olikheter och skapar homogena relationer mellan utbytbara ting. Enligt Wood var det först under kapitalismen som demokratin blev förenlig med det rika fåtalets makt. I det antika Grekland förstod man tvärtom demokrati som ett statsskick där den fattiga majoriteten utövade makt över den rika minoriteten. Enligt Fine bör vi akta oss för att tvingas välja mellan två vanligt förekommande demokratidefinitioner, som i själva verket utgör varandras spegelbilder: dels den instrumentalistiska som reducerar demokratin till en borgerlig chimär som blott tjänar den härskande klassens intressen och dels den formalistiska som uppvärderar demokratin till ett tidlöst och neutralt ideal om hur samhället bör utformas, helt oberoende av om vi talar om demokrati under kapitalismen eller inte.

Givet att Holgersen skriver under på att förhållandet mellan kritik och politik inte är godtyckligt – vilket jag tror att han gör eftersom han lutar sig mot det abstraktionsbegrepp som marxisten och statsvetaren Bertell Ollman har utvecklat i boken *Dance of the Dialectic* (2003) – visar dessa marxisters demokratikritik att Krisernas tid innehåller oklarheter eller en spänning eller till och med en motsägelse mellan hans krispolitiska resonemang om demokrati och hans kriskritik. Kriskritiken leder fram till den rimliga slutsatsen att socialismen inte är kapitalismens logiska fortsättning utan snarare bör ses som ett brott med detta produktionsätt. Krispolitiken tycks däremot luta sig mot en demokratiuppfattning där kapitalistisk och socialistisk demokrati kan beskrivas i termer av gradskillnader snarare än som ett kvalitativt brott.

Om denna invändning godtas återstår att undvika två extremer. Vid den ena extremen lurar en formalistisk demokratidefinition. Här betonas inte först och främst att demokratin under kapitalismen skiljer ut sig genom att vara rotad i och bidra till återskapandet av världets tysta tvång och klassrelationen mellan arbetskraft och kapital. Därmed lämnas målet öppet för det liberala valet mellan despoti eller formell parlamentarisk demokrati – med eller utan delandet av makt och inflytande över arbetet. Vid den andra extremen lockar en instrumentalistisk demokratidefinition. Här tonar skillnaden mellan exempelvis en demokratisk och fascistisk stat bort. Därmed lämnas målet öppet för nihilism, defaultism och en bild av historien som ett enda töcken av makt, tvång och våld.

Vad som behövs är ett försvar av demokratins form utifrån en kritik av demokratins begränsningar under kapitalismen samt en uttalad klassdefinition av demokratins natur inom olika produktionsätt. En bra utgångspunkt återfinns hos Aristoteles, som skulle ha kallat det vi idag förstår som demokrati för oligarki – det statsskick som kännetecknas av att förmögna utövar makt över det fattiga flertalet. I kombination med Holgersens egna resonemang om "icke-reformistiska reformer" och ett ekosocialistiskt övergångsprogram kan grunden för en diskussion om strategier som inte begränsas till demokratins former föras. Sådana strategier försvarar demokratins former samtidigt som de utmanar kapitalets fåmannaväld och lägger grunden för en demokrati som inte ens Atenarna kunde föreställa sig – en demokrati där varken den ena eller andra klassen utövar makt såsom klass. Eftersom denna demokrati inte är kapitalistisk skulle den även ha avskaffat det produktionsätt som givit upphov till de allvarligaste ekologiska kriserna någonsin. Därmed inte sagt att detta skulle vara en enkel sak, eller att en sådan utgångspunkt skulle lösa de problem som har att göra med de ekologiska krisernas akuta karaktär. Den har emellertid den fördelen att den inte skulle föras på liberalernas och de kapitalistiska apologeternas planhalva.

Carl Wilén

ARTIKELFÖRFATTARE

Vanja Carlsson

är lektor i offentlig förvaltning vid Göteborgs universitet.



Carl Cassegård

är sociolog vid Göteborgs universitet och författare till bland annat *I apokalypsens skugga*.

Miljörelser och industrikapitalism 1870-2020 (Daidalos, 2023), samförfattad med Håkan Thörn.



Håkan Thörn

är sociolog vid Göteborgs universitet och författare till bland annat *I apokalypsens skugga*.

Miljörelser och industrikapitalism 1870-2020 (Daidalos, 2023), samförfattad med Carl Cassegård.



Carl Wilén

är medlem i redaktionen för Röda rummet och sociolog verksam som postdoktor vid Avdelningen för mänskliga rättigheter, Historiska institutionen, Lunds universitet.



I maj kom Johan Svedjedals
digra biografi över Harry
Martinson ut, en av Sveriges
största författare genom tiderna.
Martinsons litterära arv saknar
motstycke i djup, bredd och
kraft i den svenska litteraturen.
Jakob Sandberg har läst den.

Hamm

PÅ VÄG MED HARRY MARTINSON

Jag insåg genast att jag hade i min hand ett stycke världslitteratur. Ett verk som gjorde upp med de mänskliga misärerna, som lyfte upp en luffare till en domarroll över sitt samtida samhälle som hade varit otänkbar i en bok som inte var skriven av ett stort geni och av en stor människa.

Så skriver den italienske översättaren Fransesco Saverio Alonzo 1984 om sitt arbete med att översätta Harry Martinsons luffarroman *Vägen till Klockrike*. Martinson är en av Sveriges största författare genom tiderna, jämsides med få och knappast överträffad av någon under det svenska nittonhundratalet. Han är sockenbarnet med en urkraft till naturbegåvning som blev sjöman och luffare, sedan arbetarförfattare, lyriker, naturfilosof, teknik- och framtidspeppist, och till sist uppbyren akademiledamot och nobelpristagare, känd för den brutala död han ljöt för egen hand. Omtyckt över generationerna, omtryckt i mängder av upplagor, och med ett omtalat liv, författarskap och död är han en ikon, som nådde högst litterärt med sitt rymdepos *Aniara*, numera att betraktas som en del av världslitteraturen.

Om Martinson har det skrivits mycket, till det främsta hör två böcker av den nyligen bortgångne akademiledamoten Kjell Espmark, Sonja Erfurths fyra studier av hans barndom och första tid som författare, samt böcker av Johan Lundberg, Staffan Söderblom och många andra; senast förra året kom Björn Larssons essäsbok *Harry Martinson – på luffen i ett författarskap*. Men det är först nu, nära femtio år efter Martinsons frånfälle som det slutligen har kommit ut en diger och heltäckande biografi på 800 sidor – *Min egen elds kurir* – av Johan Svedjedal, som med beröm-

värd saklighet lotsar läsaren genom Martinsons mångfacetterade liv. Den i litteratursociologi specialiserade Svedjedal är väl lämpad att skriva en biografi över en författare av denna dignitet, och det är tacksamt att *Min egen elds kurir* författare är en ytterst noggrann forskare. Svedjedal är alltid saklig, och han har distans nog att undvika den panegyrik en mer hängiven beundrare av Martinson hade riskerat att fastna i, men skicklig nog att täcka in och ge rättvisa åt varje sekvens av Martinsons långa och dramatiska levnadsbana, kantad av klarhet, skönhet och mörker.

Svår barndom

Harry Martinson föddes i Jämshög socken i Blekinge, nära den skånska och småländska gränsen. Fadern var en våldsam suput som mishandlade moder och barn, samt spenderade familjens pengar. Svedjedal skriver att Martin Tomasson, som fadern heter, i källmaterialet framstår som ”den felande länken mellan en sockenkverulant och en gorilla.” Harry var femte barnet och den förste och ende mycket efterlängtrade sonen. Han fick ytterligare två systrar innan fadern 1910 gick bort i den vid denna tid alltför vitt spridda tuberkulosen. Modern tog så småningom sitt pick och pack och flyttade till Amerika. Harry och övriga syskon bodde då först med sin moster, varefter de placerades ut som sockenbarn på fosterhem – dåtidens motsvarighet till dagens familjehemsplacering – där Harry hamnade hos ömsom ömsinta ömsom tyranniska familjer, och med stigande ålder tvangs han delvis jobba för brödfödan. Han blev en notorisk rymmare som ständigt längtade till sjöss, dit han också kom efter att ha drivit runt som luffare och ofta frekventerat sjömansstaden Göteborg, när han knappt 17 år gammal mönstrar på en ångare i mars 1922. När han mönstrar av för gott fem år senare, på sin 23-årsdag har han tillbringat sju år som sjöman, luffare och rymning. Det är nu Harry Martinson blir författare, och en naturbegåvning till sjömans- och naturlyriker debuterar.

Svedjedal skildrar lakoniskt den

Dickens-artade fasan i Martinsons nattsvarta barndom som ligger blott hundra år bort. Han lutar sig främst mot Sonja Erfurths rika material, och visar också i vilka delar verkligheten skiljer sig från Martinsons egen skildring i de självbiografiska *Nässlorna blomma* och *Vägen ut*. Martinson visar sig när han skriver ha glömt det tyranniska hos fadern, medan modern skildras genom faderns ögon, och på flera andra punkter skiljer sig Martinsons berättelse från de källor Svedjedal åberopar. Men i den barndomsvärld han levde innan han gick till sjöss finns också grunden för de naturskildringar och den naturlyrik som han skulle behärska så väl som författare.

Vägen in i skrivandet går dock inte genom barndomen, utan den del av ungdomsåren som tillbringas till havs; både den första diktsamlingen *Spökskepp* och prosaböckerna *Resor utan mål* och *Kap Farväl!* har livet till sjöss som utgångspunkt. Och liksom Espmark före honom lyfter Svedjedal fram att det var hos modernisterna Martinson hämtade sitt språk, vilket står i kontrast till den realism han senare kom att tillskrivas som arbetarförfattare. Samtidigt var det utöver sjömanspressen i arbetar-tidningar som Brand och Arbetaren han debuterade som författare när han steg iland.

Moa

I denna värld och vid denna tid träffade han den 14 år äldre Helga Swartz – känd som Moa Martinson – och de två inleder ett stormigt och intensivt äktenskap med ömsesidigt engagemang i sina respektive skrivprojekt. Politiskt stod de på samma sida, men de var inte samstämmiga. De reser tillsammans till en författarkongress i Sovjetunionen 1934, där de bland andra hör Maksim Gorkij tala. Moa omskrev kongressen i starkt positiva ordalag ett par månader efter hemkomsten, medan Harry i sin bok *Verklighet till döds* minns den med fasa. Saken har lyfts fram som en stor schism mellan de då äkta makarna, men Svedjedal påtalar med rätta att Harrys djupt kritiska text är skriven på ett tryggt avstånd av sex

år, efter skilsmässan och strax efter världskrigets utbrott, och därför ska utsagor om djupare ideologiska skiljelinjer makarna emellan hanteras med försiktighet.

Harry kom att rymma från det gemensamma hemmet flera gånger, den mest berömda av dessa rymningsepisoder skedde sommaren 1935, när han flyr till Norge, för att därifrån planera att ta sig vidare till Kongo och arbeta som korrespondent, samt lämna Moa för gott. Både Harry och Moa stod i förbindelse inte med varandra utan med förläggare Tor Bonnier, varigenom kontakten förmedlades, och det är genom främst dessa brev Svedjedal återskapar flyktförsöket. Episoden är bland det mest dramatiska i ett liv redan mättat av dramatik, och det är definitivt det mest dramatiska i biografien, utan att genom Svedjedals försorg någonsin bli melodramatiskt. När Harry redan är ombord på det fartyg som ska ta honom till Kongo får han slutligen Moas brev där hon hotar med självmord och säger sig vara gravid. Harry betalar kaptenen för att lägga till i Stavanger, varifrån han skickar ett kort telegram till Moa: ”fått dina brev ombord inatt avbryter resan till Kongo kommer hem brev följer”.

Denna rymningsepisod, som också knyter an till tillkomsthistorien för *Nässlorna blomma*, ramas in av ett brev Harry skrev till Tor Bonnier 14 juli 1935, innan beslutet att avbryta resan, i vilket han förklarar varför han hade rymt från Moa. Brevet ”tog formen av en självanalys och självdramatisering” skriver Svedjedal, och är ”ett av de litterära mästerverken i [Harrys] korrespondens med förlagen”. Det är oerhört intressant inte bara för sitt innehåll, utan också för att Martinson i ett annat brev till Tor Bonnier skrivet i november samma år och publicerat i brevsamlingen *Poetiska törnbuskar i mängd* uttryckligen förklarar att brevet i fråga ”var av strängt privat natur och får följaktligen aldrig publiceras. Inte ens efter min död.” Denna kommentar är en omständighet Svedjedal inte nämner när han citerar ur brevet:

ARTIKELFÖRFATTARE

Jakob Sandberg

är översättare från ryska och persiska och medlem i Röda rummets redaktion.

”Jag är min egen elds kurir. Kanske ville jag inte vara det, men det har blivit så, det blev mitt öde och det har sina fruktansvärda orsaker. Min familjs grymma tragedi och min söndersargade barndom är bakgrunden till den oro som en gång ska döda mig. Jag är medveten om mitt ödes storhet.”

Det är ett brev som inte bara har lånat en rad till titeln på Svedjedals bok, utan som också lästs profetiskt över Martinsons livsbana, och utgör kanske den högsta dramatiska punkten i Martinsonbiografin.

Nässlorna Blomma, Martinsons stora roman om barndomen, publiceras i november samma år som flykten, och blir en stor succé. Därpå följer fortsättningen *Vägen ut* om en barn- och ungdomstid på rymmen. Det slutgiltiga brottet med Moa Martinson 1939 och den formella skilsmässan två år senare beseglades av Vinterkriget där Moa tar ställning för Sovjet och Harry åker som frivillig till Finland, något han skildrar i *Verklighet till döds*, samma bok som avhandlar den sovjetiska författarkongressen 1934. Svedjedal förmår balansera upp Martinsons egna skildringar av sitt liv i skönlitterär form med ett gediget källmaterial som kompletterar och rättar skaldens egna utsagor, vilket gäller inte minst Vinterkriget.

Vägen till Klockrike

Harry Martinson gifter om sig med den 12 år yngre Ingrid Lindcrantz, och får två barn. Andra världskriget tar slut, och Martinson blir en uppbumen författare som håller föredrag land och rike runt. Två av hans enligt mig starkaste böcker publiceras också i denna brytpunkt – diktsamlingen *Passad* 1945, och den magnifika hyllningen till de på samma gång rastlösa och sysslösa luffarna *Vägen till Klockrike* 1948. Bägge två hör till hans friskaste verk, tyngda varken av barndomens mörker eller framstegspessimismen. I bägge böckerna ges uttryck för den martinsonska livshållningen och intresset för kinesisk filosofi och kultur; han benämner också *Klockrike* som den första skandinaviska buddistiska romanen. Svedjedal omtalar Martinsons docerande tendenser under de sena levnadsåren som vad vi idag skulle kalla mansplaining, men vid denna tid bär filosofiintresset litterär frukt av bästa märke. Och även om *Passad*

hör till Martinsons bästa diktsamlingar sett till helheten är *Vägen till Klockrike*, precis som dess italienske översättare anmärker i inledningen till denna text ett stycke världslitteratur. Romanen ”lånar grepp från många genrer: tidvis en utvecklingsroman, ibland en skälroman och pikaresk, ibland en sekulär uppbyggelseroman, andra gånger en sociologisk-geografisk genomlysning av Sverige” skriver Svedjedal, och påtalar att detta drag förmodligen hänger samman med dess långa tillkomsthistoria. Romanen blev en framgång både bland publik och kritiker, den största dittills i Martinsons författarskap. Personligen är boken för mig den viktigaste av Martinsons alla texter – vid sidan av möjligen *Aniara* och några naturdikter – och det är en prosa som drabbar med oförminskad styrka, när Martinson i dessa luffargestalter fångar det mänskliga livets förgänglighet och naturens tröstriedom med oöverträffad lyrisk-prosaisk skönhet.

Året efter succén med *Klockrike* väljs Martinson in i Svenska akademien, och hans liv förändras radikalt; luffaren och sjömannen har blivit både salongsfärdig och folkkär. ”Att bli invald för mycket besvär med sig” skriver han i ett brev till Eyvind Johnson, ”40 brev pr dag, 10 diktsamlingsmanus, [...] besök av dårar och skärslipare, och de mest avlägsna släktingar. Slakten växte på ett ögonblick från 10 till en miljon personer.” Det biografiska stoffet för en medelålders man på den svenska kulturens högsta parnasser är givetvis vitt skilt från en sjömans och luffares levnad, men Svedjedal gör aldrig materialet tunt eller tråkigt, även om uppräknningen av upplagor och försäljningssiffror ibland blir väl noggrann. Tillkomsten och mottagandet av Martinsons verkliga storverk *Aniara* 1956 är högintressant, liksom de fyra diktsamlingar han publicerade de efterföljande åren, och de våndor Martinson upplevde när recensionerna inte blev vad han förväntade sig. Genom Svedjedals försorg får läsaren en inblick i hur Martinson dels under dessa år utvecklade sin världsåskådning, dels hur hans kreativa arbete fortskrider; det sistnämnda bär med sig en viss sorg för Martinsonfantasten då det är tydligt att uppmärksamheten som följde på hans ställning och popularitet tog så mycket tid från honom att flertalet tilltänkta skrivprojekt aldrig blev av. Men *Aniara* blev av, dikteposet om rymdskeppet som

flyr en strålningssmittad jord men kommer ur kurs och för alla passagerare ombord ut i den interstellära rymden, där de möter döden i den kosmiska tomheten. Detta Martinsons existentiella storverk utgör i många avseenden kronan på verket i hans författargärning, och allt som utspelade sig kring dess tillkomst och mottagande är av största intresse. Det var också ett verk som tog ut sin beskärda del av Martinsons energi, och flera år senare gör han klart att han fortfarande inte är färdig med *Aniara*.

Sextioalet var händelsefattigare men inte händeslösa år i Martinsons privatliv, och Svedjedal ger stort utrymme åt dåtidens debatter och kommentarer till de texter Martinson publicerade. Han håller föredrag, publicerar ett antal diktsamlingar, ger sig ut på en resa jorden runt som är tänkt att generera ett stort antal tidningsartiklar men bara resulterar i några få texter, och han inleder ett samarbete med dokumentärfilmaren Boris Engström. Men den dramatik som präglade hans liv de första åren syns inte till förrän slutet på levnadsbanan nalkas. I början på sjuttioalet blir Martinson sjuk och genomgår en operation som förändrar honom: ”glädjen var borta, istället kom oron och misstänksamheten, känslan av att vara hotad och förföljd” skriver vännen Georg Svensson.

Nobelpriset

Och i denna tid av sjukdom tilldelar kollegorna i Svenska akademien honom Nobelpriset i litteratur, tillsammans med Eyvind Johnson. Den tragedi som följer går lika lite att separera från Martinsons allmäntillstånd, som från den efterföljande kulturdebatten, och man kan inte låta bli att ställa sig frågan vad det hade inneburit för skillnad för Martinsonbiografin om Svedjedal hade väntat med publicering tills Svenska Akademiens handlingar rörande nobelpriset 1974 offentliggörs nästa år, när femtio år förflutit. Skildringen i biografin av såväl Nobelprisdebatten som Martinsons personliga tragedi är fortfarande fullgod, och om det är någon evigt som klart och tydligt framträder i Svedjedals bok vid sidan av Martinsons kosmiska visioner så är det småinheten och självupptagenheten i den svenska kulturdebatten. I bräschan går Sven Delblanc och Olof Lagercranz som vittrar vänskapskorruption, men debatten får de snart liksom alla andra att främst handla om

sig själva. Internationellt var det få som brydde sig om vattenglasstormen då själva Nobelceremonin överskuggas av Solzjenitsyns närvaro i Stockholm, men flertalet vänner märker hur hårt Harry Martinson har tagit på kritiken, trots att vedersakarna bedyrat att den inte gäller författarskapet som sådant. Förbittringen blir oundviklig, och under en sjukhusvistelse i början av 1978 tar en förvirrad Harry Martinson sitt liv genom att hugga sig i magen med en sax. Profetian i brevet till Tor Bonnier nästan fyrtio år tidigare kom att besannas.

Och återigen påminner oss Svedjedal om den historiska kontexten: det dröjde till millennieskiftet innan allmänheten fick veta hur Martinson dog, när Lars Gyllenstens memoarbok *Minnen, bara minnen* publicerades. Gyllensten var den ende utanför familjen som besökte Martinson på sjukhuset, och hade fått dottrarnas godkännande för att publicera vad som hade hänt. Det var Gyllensten som benämnde den död Martinson åsamkade sig själv som *harakiri*. Med den förnyade Martinsondebatt som följde, liksom med publiceringen av hans samlade verk i elva volymer under åren kring sekelskiftet löper också Svedjedals skildring av Harry Martinsons liv mot sitt slut.

Det som ovan tagits upp är naturligtvis bara en bråkdel av vad som kommer fram i denna rika och länge emotsedda biografi, men så har Johan Svedjedal också haft ett exceptionellt livsöde och författarskap att arbeta med. För vad som är slående med Martinsons författarskap är inte bara den enorma bredd han uppvisar, utan även de höjder han når i de olika genrerna. Han har ibland omskrivits som arbetarförfattare, men det är en beteckning som främst gäller uppväxtskildringarna; hans poesi är ofta naturlyrik, likaledes med en filosofisk böjelse, *Vägen till Klockrike* börjar som klassisk realism, men utvecklas till en pikareskroman som mot slutet får drag av magisk realism, i *Aniara* blandar han lyriken med Science Fiction, och i essäerna utvecklar han sina djupa naturkunskaper parat med filosofiska resonemang. Däri skiljer sig också den martinsonska stilen från många av de övriga arbetarförfattarnas verk, som exempel kan nämnas Ivar Lo-Johanssons betydligt mer berättelsedrivna prosa.



Svedjedal lyfter fram den kritik Martinson fick från vänstern under den senare perioden av sitt liv, men pekar på hans engagemang för miljön, där han var långt före sin tid, liksom för minoriteters rättigheter.

Martinson och politiken

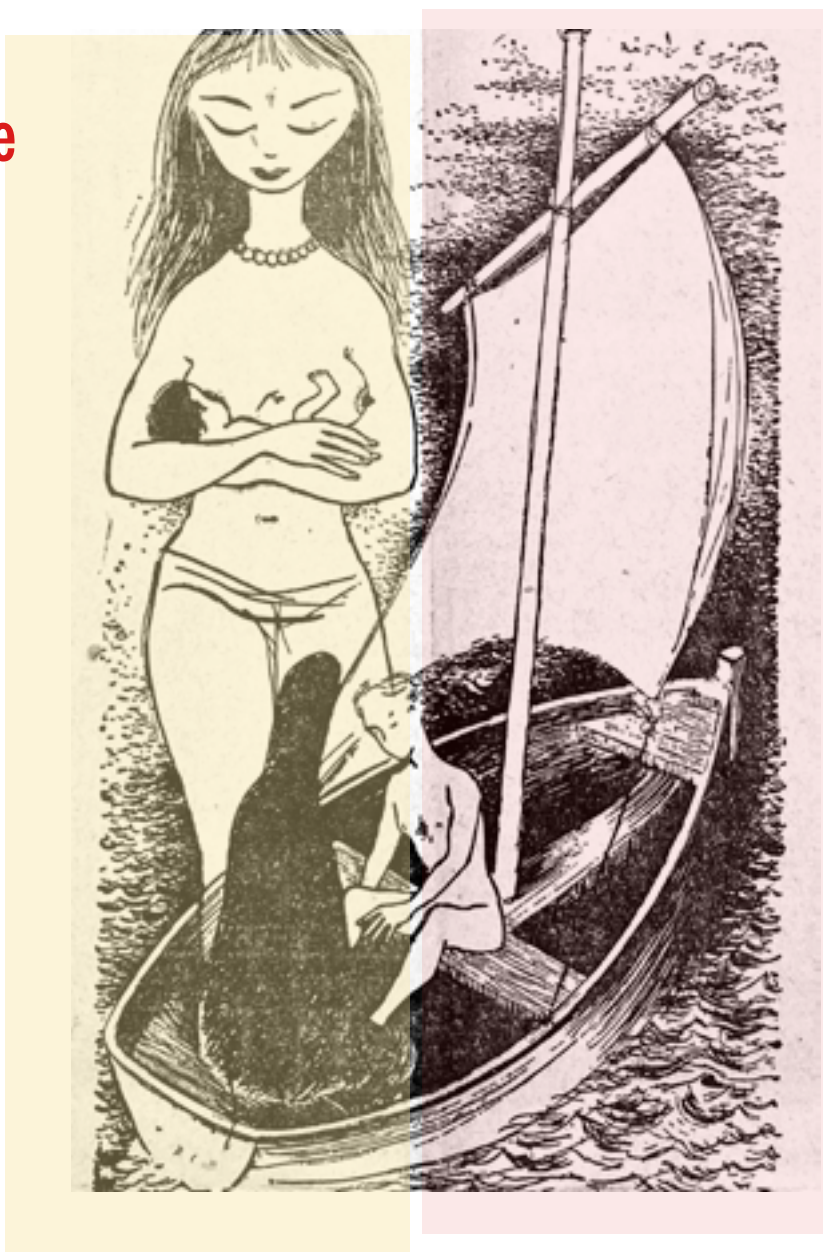
Harry Martinsons politiska position har varit omdebatterad genom åren, men i låg grad studieobjekt i egen rätt, och i grunden också illa förstådd. Svedjedal gör en del för att om inte slutgiltigt beteckna den så i alla fall dra upp de huvudsakliga linjerna för den politiska hållning Martinson företrädde. Som ung föreföll han ha haft visst engagemang inom Syndikalisterna, med poesi publicerad i vänsterpressen. Men som Svedjedal uppmärksammar skriver Martinson redan 1929 i ett brev att han vill "bort med borgaren och proletären ur våra begrepp", och "fram med Jin och Jang". Äktenskapet med Moa verkar ha fått honom att luta mer åt vänster, men efter skilsmässan hamnade de före detta makarna på olika sidor i Finlandsfrågan under Andra världskriget, för vilket han fick utstå mycket kritik i vänsterpressen. Emellanåt framkommer också kritik mot att han inte i tillräcklig hög grad propagerar social medvetenhet – både från dåtidens

Ture Nerman som samtidens Göran Greider – men som nutida läsare blir man enbart tacksam för en författare som ställvis förmå skildra social misär utan att hemfalla åt aktivism.

Svedjedal lyfter fram den kritik Martinson fick från vänstern under den senare perioden av sitt liv, men pekar på hans engagemang för miljön, där han var långt före sin tid, liksom för minoriteters rättigheter. Detta i kombination med den syndikalism Martinson tycks ha gett uttryck för tidigt i livet indikerar att han troligtvis hade haft mycket gemensamt med delar av den vänster som ibland går under beteckningen frihetlig, och trots att han kritiserades från 68-vänstern tycks han ha mycket mer gemensamt med dem, än med den vänsterrörelsen som höll sig nära tanken om tekniska framsteg, politisk revolution, arbetarklassens centrala roll och upplysningens nödvändighet; man kunde verkligen tänka sig *betongsossen* som Martinsons politiska och personliga motpol. Martinson kritiserade liksom vänstern medeklassidyllen i villorna, men inte för att den var

medelklass, utan för att den var som Svedjedal skriver "ett uttryck för en förkastlig modernitet." Denna modernitetskritik går igen igenom Martinsons hela liv och författarskap, och tar sig uttryck i samtliga romaner, diktsamlingar och essäer, men är egentligen bara programmatisk i de senare. För den som läser de tidigare mer utpräglade realistiska romanerna kan det lätt framstå som att Martinson på senare år förvandlats till kulturkonservativ, vilket både Ivar Lo Johansson och Olof Lagercrantz tycks ha ansett, men Svedjedal argumenterar övertygande för att skillnaden den äldre och yngre Martinson mellan inte var särskilt stor. Idémässigt finns det relativt stor kontinuitet i Martinsons politiska position, det tycks främst vara det konkreta engagemanget som mot slutet hamnat så tydligt i miljöfrågan. I Björn Larssons förra året utkomna Martinsonbok *På luffen i ett författarskap* lyfts Martinsons idealfigur världsnomaden fram som ett slags prototyp till globalisten, och Larsson skissar upp konturerna till ett politiskt idéprogram i Martinsons anda.

Johan Svedjedal har skänkt den svenska litteraturhistorien och den litteraturintresserade allmänheten ett storverk. Mottagandet har varit positivt, men frågan är om boken, och i förlängningen Martinsons verk kommer att få den uppmärksamhet de förtjänar. Dessa verk hör som Kjell Espmark skriver "i sina lyckligaste ögonblick till världslitteraturen", och de är skrivna på svenska och inte filterade genom aldrig så skickliga översättares nödvändiga kompromisser. Till de stora språken är Martinson väl översatt, vilket förlänas en noggrann redovisning av Svedjedal, men hans internationella genomslag ligger långt bakom betydligt mer mediokra svenska författare. I Sverige kommer med jämna mellanrum *Aniara*, *Nässlorna Blomma*, och *Vägen till Klockrike* ut i nya utgåvor, och spridda dikter som *Juninatt* fortsätter att vara en högst samtida del av den svenska litteraturen, men det återstår att se om den svenska samtiden i och med Johan Svedjedals stora volym har förmågan att på allvar se och uppskatta dessa texter ur världslitteraturen. <<



Bolle reser över dödens hav för att sedan återfödas.
Samtida illustration av slutet på Vägen till Klockrike.

